

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Gerli Turm

**KLIENTIDE RAHATARKUS JA SELLE EDENDAMISE
VAJALIKKUS JOHANNES MIHKELSONI KESKUSE
NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Anne Rähn, MA

Pärnu 2022

Soovitan suunata kaitsmisele

Anne Rähn

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Gerli Turm

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Kirjandusülevaade finantskirjaoskusest ja selle edendamise vajalikkusest	7
1.1. Rahatarkus ja selle edendamine	7
1.2. Inimese finantskäitumine, tarbimisharjumused ja selle mõju igapäevaeluga toimetulekule.....	11
1.3. Majanduslikesse raskustesse sattunud inimeste abistamise meetmed.....	15
2. Uurimus Johannes Mihkelsoni Keskuse klientide rahatarkusest	19
2.1. Ülevaade Johannes Mihkelsoni Keskusest.....	19
2.2. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus	20
2.3. Uuringutulemused	22
2.3.1. Üldandmed ja finantsalane käitumine.....	22
2.3.2. Rahatarkuse edendamine.....	28
2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud	31
Kokkuvõte	37
Viidatud allikad.....	39
Lisad.....	43
Lisa 1. Intervjuu kavandamine	44
Lisa 2. Intervjuu küsimused	45
Lisa 3. Ekspertintervjuude küsimused	46
Summary	47

SISSEJUHATUS

Tänapäeva muutuv maailmas on majanduslik kindlustunne aina olulisem. Ameerikas tehtud uuringus selgus, et Covid-19 mõjul on paljude perede majanduslik toimetulek halvenenud, sissetulekud ja säästud on vähenenud (Martin *et al.*, 2020, lk 471). Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni ehk OECD (2011, lk 3) definitsiooni järgi on finantskirjaoskus teadmiste, oskuste, suhtumise ja käitumise kogum, mis aitab teha teadlikke finantsotsuseid ning tagab rahalise heaolu. Inimeste rahatarkuse tase on väga madal, mis tuli välja ka OECD (2016, lk 19) rahvusvahelises uuringus, kus osales 30 riiki. Eesti inimeste teadmised on küll head, kuid alla keskmise jäädi pikaajaliste säästude kogumises (OECD, 2016, lk 26). Seega puudub harjumus ja võimalus pikaajaliselt raha säästa. Eeltoodust võib järeldada, et paljudel inimestel pole rahatarkusest piisavalt teadmisi, mistõttu võivad töö kaotades või majanduskriisi tekkel, sattuda võlgadesse ning nendest vabanemiseks puuduvad piisavad teadmised. Seda tõestab ka 2014. aasta uuring, kus küsitletutest 10% kahetsesid laenu võtmist (Turu-uuringute AS, 2014, lk 55). Põhjustena toodi välja kõrged intressid, probleemid tööga, suutmatus maksegraafikust kinni pidada. See näitab, et inimeste rahatarkus pole piisav ning ei suudeta näha ette riske ning puudub rahaline puhver probleemide tekkimisel laenu maksmisel.

2021. aasta 1. detsembri seisuga on Eestis 36 336 võlgnikku (Maksu- ja Tolliamet, 2021). Sellest võib järeldada, et osade eestlaste oskused oma rahadega efektiivselt toimetada on madalad ning samuti võivad puududa teadmised, kuidas paremini hakkama saada. Turu-uuringute AS (2014, lk 82–83) uuringus selgus, et 30% kiiralaenude võtjatest on laenu tagasi maksmisega olnud probleeme, sh on 75% olnud juba teadlik, et tagasi maksmisega võib tekkida probleeme. Peamised põhjused, miks kiiralaenu võetakse on järgmised: tarbeeseme ost, igapäevased jooksvad kulud, võlgade tasumiseks, reisimiseks ja meelelahutuseks (Turu-uuringute AS, 2014, lk 82–83). Inimesed saaksid kiiralaene vältida, kui oskaksid oma rahaga paremini ringi käia, planeerida oma kulutusi ning säästa.

Seega, kui satutakse võlgadesse, jääb oskusi neist omal käel vabaneda väheseks. Soovituslikult võiks inimesel olla olemas vähemalt kolme kuu raha püsikulutuste katmiseks, juhul kui ootamatult peaks kaotama töö (Zirnask, 2016, lk 27). Küll aga tuli 2019. aasta Eesti elanike rahatarkuse uuringus välja, et 28% vastanutel ei jää või jääb väga vähe raha alles kuu lõpuks (Turu-uuringute AS, 2019, lk 56). Järelkult puudub neil inimestel rahaline puhver juhuks, kui peaks ootamatult sissetulek kaduma või tekkima erakorraline väljaminek.

Finantskirjaoskuse uuringus (Turu-uuringute AS, 2019, lk 111) 31% vastanutest tõdeb, et 12 kuu jooksul on ette tulnud olukord, kui tulud ei kata kulusid. Uuringus tehtud järelduse põhjal võib kulude ja tulude kontrollimine olla seotud säästmisega, kuna sama suur osa inimesi, kellel on probleemid, ei tegele säästmisega (Turu-uuringute AS, 2019, lk 111). Seega kui inimesed oleksid teadlikumad ja oskaksid säästa, muutuks ka nende rahaline olukord paremaks. Üheksa aasta jooksul tehtud uuringutes selgub, et üldjoontes on jäänud rahatarkus samale tasemel, mõnes aspektis ka vähenenud (Turu-uuringute AS, 2019, lk 68). Seega inimeste puudulikud teadmised finantskirjaoskusest panevad nad haavatavasse olukorda.

Töö eesmärk on välja selgitada Johannes Mihkelsoni Keskuse klientide rahatarkusesse suhtumine ja sellealane käitumine ning teha ettepanekud klientide rahatarkuse edendamiseks Johannes Mihkelsoni Keskusele. Töö eesmärgist lähtuvalt sõnastati järgmine uurimisküsimus: Millised on Johannes Mihkelsoni Keskuse klientide käitumisharjumused ja arusaamad rahatarkusest ning ootused finantskirjaoskuse edendamiseks?

Antud uurimisküsimusele leitakse vastused järgmiste uurimisülesannete abil:

- anda kirjanduslik ülevaade finantskirjaoskuse vajalikkusest ning selle edendamise võimalustest;
- kavandada intervjuu küsimustik ning viia läbi intervjuud Johannes Mihkelsoni Keskuse klientidega;
- analüüsida saadud tulemusi ning teha ettepanekud Johannes Mihkelsoni Keskusele.

Uurimistöö koosneb kahest peatükist. Esimese peatükis anti kirjanduslik ülevaade finantskirjaoskusest, selle edendamisest ning mõjust igapäevaeluga toimetulekul. Lisaks

toodi välja ka majandusraskustesse sattunud inimeste abistamise võimalused. Teises peatükis tutvustati Johannes Mikkelsoni Keskust ning uurimismeetodit, valmit ja uuringu läbiviimist. Samuti anti ülevaade antud uuringu tulemustest, järeldustest ja ettepanekutest.

1. KIRJANDUSÜLEVAADE FINANTSKIRJAOSKUSEST JA SELLE EDENDAMISE VAJALIKKUSEST

1.1. Rahatarkus ja selle edendamine

Finantsteemade käsitlemine on muutunud ühiskonnas aina olulisemaks. Finantsharidus on protsess, mille käigus inimesed saavad täiendada oma teadmisi finantstoodetest, nõustamisest, riskidest, tõsta oma kindlustunnet ning teada võimalusi, kuhu finantsabi saamiseks pöörduda (Atkinson & Messy, 2012, lk 13). Finantsalased teadmised võimaldavad inimesel teha ratsionaalseid valikuid, hinnata paremini riske, paremini planeerida oma tulevikku ning vähendada liigset tarbimist. Lisaks inimeste isiklikele hüvedele, suurendavad finantsoskused ka üldist finantsalast stabiilsust ning vähendavad sotsiaalseid probleeme. (Horska *et al.*, 2013, lk 32)

Varasemalt peeti finantskirjaoskust oskuseks oma rahalisi vahendeid rakendada efektiivselt. Nüüdseks on see mõiste muutunud mitmekesisemaks ning hõlmab endas teadmisi aktsiate, võlakirjade, intressimäärade, inflatsiooni, planeerimise ja arvutamise osas. (Hastings *et al.*, 2013, lk 352) Finantskirjaoskus on inimese teadmised ja oskuslikkus teha majanduslikult tarku ja mõistlikke otsuseid (Zirnask, 2016, lk 235). Finantskirjaoskuse alla käib oskus teha pere-eelarve, omada piisavat raha säästude näol, oskus võrrelda erinevaid finantstooteid ja -teenuseid ning omada teadmisi investeerimisest (Rahandusministeerium, 2021, lk 5). Seega hõlmab finantskirjaoskuse mõiste endas mitmeid erinevaid tahke.

Finantskirjaoskuse üheks kõige olulisemaks komponendiks on finantsalane käitumine. Teadlik ja tõhus finantskirjaoskuse kasutamine ehk finantsalane käitumine, tagab inimesele majandusliku tasakaalu. Hea finantskäitumine hõlmab endas kulutuste planeerimist, rahalise puhvri olemasolu, arvete õigeaegset tasumist, pikaajaliste rahaliste plaanide tegemist ja kulutuste kaalumist. (Atkinson & Messy, 2012, lk 23) Seetõttu ei piisa vaid heast rahatarkusest, oluline on ka see, kuidas inimene tegelikult finantsalastel

otsustel käitub. Lisaks finantskirjaoskusele ja finantsalasele käitumisele on kasutusel ka mõiste finantssuutlikkus. Finantssuutlikkus on inimese oskus oma majanduslikku tegevust juhtida ja kontrollida. Finantssuutlikkuse mõõdikuteks peetakse isiku tajutavat finantssuutlikkust, finantskirjaoskust ja finantskäitumist. (Xiao *et al.*, 2013, lk 418)

Kiiresti uuenevas ühiskonnas tulevad pidevalt juurde keerukad, kuid lihtsasti kättesaadavad finantsteenused/tooted. Samuti on rahatarkus oluline keskkonnale, kuna pidev investeerimine ja pikaajaliste plaanide tegemine vähendab tarbimiskultuuri. (Rahandusministeerium, 2021, lk 6) Sama mõtte toovad välja ka autorid Klapper jt (2015, lk 4) väites, et ajal, mil on palju erinevaid finantsteenuseid ning nende kasutamist soositakse, on oluline inimeste finantskirjaoskus.

Pidevalt vananevas ühiskonnas on oluline, et igaüks teeks oma heaolutaseme säilitamise jaoks vajalikke samme. (Rahandusministeerium, 2021, lk 6) Pensionimaastikul toimunud muutused panevad inimesed olukorda, kus ei saa loota riigile või tööandjale (Klapper *et al.*, 2015, lk 4). Tööealiste inimeste osakaalu kahanemine paneb riigi olukorda, kus peab suunama inimesi ise oma pensionipõlve kindlustama. Rahaasjade pikemale ajalisele planeerimisele aitab kaasa finantskirjaoskus. (Rahandusministeerium, 2013, lk 20) Seega on oluline, et inimesed oskaksid oma pikaajalisi rahalisi eesmärke seada. Finantskirjaoskuse tase on oluline mitmes aspektis. Suurenenud on inimeste vastutus oma finantsolukorra osas ja kui raha asjad on korras, on inimestel ka stressi vähem. (Rahandusministeerium, 2021, lk 6)

2014. aastal läbiviidud finantskirjaoskuse uuringus osales 140 riiki. Finantskirjaoskuse mõõtmiseks küsiti neli küsimust, mis hõlmasid teadmisi intressimäära, liitintressidest, inflatsiooni ja riskide hajutamisest. Selgus, et igal kolmandal küsitlul on finantskirjaoskus heal tasemel. Uuringus selgus, et naistel, vaestel ja madalama haridustasemega inimestel on ka finantskirjaoskus kehvem. (Klapper *et al.*, 2015, lk 5) Haridustaseme ja finantskirjaoskuse vahelisele seosele jõuti ka Rootsis läbiviidud uuringus ehk mida madalam on haridustase, seda halvem on inimese rahatarkus (Almenberg & Säve-Söderbergh, 2011, lk 590). Lisaks haridustasemele leiti, et ka inimese sool ja sissetulekutel on seos finantskirjaoskusega (Almenberg & Säve-Söderbergh, 2011, lk 590–591). 2015. aastal viis Saar Poll OÜ läbi uuringu, kus selgus samuti, et madalama haridusega inimesed planeerivad oma kulutusi kõige vähem (Saar

Poll OÜ, 2015, lk 28). Samuti võtavad ka kiirlaene pigem madalama haridustasemega inimesed ning töötud või tööd otsivad inimesed (Turu-uuringute AS, 2014, lk 81). Seega võib öelda, et madalama haridusega, väiksema sissetulekuga ning naissoost vastanute finantskirjaoskus oli madalam. Meeste finantskirjaoskust võib mõjutada ka nende suhtumine rahasse. Üliõpilaste seas läbi viidud uuringus selgus, et mehed suhtuvad rahasse positiivsemalt ning peavad raha mehelikkuse näidikuks (Garcia-Santillan *et al.*, 2017, lk 531)

Finantskirjaoskuse uuringus selgus, et inimesed, kes kasutavad mingeid finantsteenuseid, pangakontot, krediitkaarti, on ka finantsalased teadmised paremad (Klapper *et al.*, 2015, lk 5), isegi kui nad on majanduslikult kehvas olukorras. Sama tuli välja ka jõukamate inimestega, et kes kasutavad krediitkaarti, omavad paremaid teadmisi, kui need, kes ei kasuta (Klapper *et al.*, 2015, lk 5)

Ülemaailmse finantskirjaoskuse uuringu kohaselt on kõige parem finantskirjaoskuse tase Taanis, Norras ja Saksamaal. Sealsetest elanikest 71% on finantsalased teadmised väga head. Uuringus selgus, et 53% Eestis elavatest inimesetest on finantskirjaoskus ehk põhiteadmised rahatarkusest. Euroopa riikidest on kõige madalam tulemus Rumeenial, kus vaid 22% elanikest omab väga häid finantsteadmisi. (Klapper *et al.*, 2015, lk 23–24) Eestis läbi viidud finantskirjaoskuse uuringus selgus, et 9 aasta jooksul on inimeste rahatarkus jäänud samale tasemele (Turu-uuringute AS, 2019, lk 125).

Rahandusministeeriumi juhtimisel loodi 2013. aastal Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020, mis pidi eestlaste rahatarkust parandama ja tõstma (Civitta Eesti AS, 2020, lk 8). Koostööks olid valmis kommerts pangad, Eesti pank, Tallinna Börs ja teadusasutused, kuid paraku ei saanud programmi suur edu, kuna määramata oli vastutav institutsioon ning puudu jäi ka riigipoolsetest ressurssidest ning eesmärgistusest (Civitta Eesti AS, 2020, lk 9).

Rahatarkuse edendamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks korraldatakse erinevaid üritusi. Toimuvad iga-aastased Eesti Panga ja Finantsinspeksiooni korraldatud perepäevad, erinevad seminarid õpetajatele, investor Toomase konverents, Naisinvestorite Klubi konverents, investeerimisfestival. Igal aastal peetakse märtsi rahatarkuse kuuks, mille raames külastatakse koole ning korraldatakse erinevaid võistlusi lastele.

(Rahandusministeerium, 2021, lk 8) 2011. aastal loodi Finantsinspektsiooni, Tallinna Börsi ja veebilehe minuraha.ee poolt „Finantsaabits. Rahaasjade korraldamise käsiraamat“. Tegemist on finantsalase käsiraamatuga, mis annab nõu, kuidas finantsteemade käsitlemisega oskuslikumalt hakkama saada. (Zirnask, 2016) Loodud on ka finantsalane koduleht minuraha.ee, mis annab tarbijale soovitusi ja õpetusi, kuidas teha paremaid valikuid (Mihelson, 2014, lk 22). Lisaks eelnimetatud organisatsioonidele on finantsalane info kättesaadav ka Maksu- ja Tolliameti, Pensionikeskuse, Sotsiaalkindlustusameti ning Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti kodulehekülgedel. Seega infot finantsteemade osas jagavad mitmed erinevad kohad. (Rahandusministeerium, 2021, lk 13)

Aastate jooksul on noortele korraldatud erinevaid programme, üritusi ja teisi tegevusi, et nende rahatarkust tõsta. Kahjuks puudub nende osas selge ülevaade, mis annaks teada, mis vanusegrupp, piirkond ja haridustasemega grupp kõige vähem tähelepanuta jääb ja mis seda kõige enam saab. (Civitta Eesti AS, 2020, lk 9–10) Poolas läbiviidud uuringus selgus, et kõige enam soovivad inimesed oma teadmisi suurendada raha säästmise, investeerimise, eelarve ning pensioni planeerimise osas. Kõige rohkem olid finantshariduse saamisest huvitatud noored, kuid soovijaid oli ka vanemaid, mis näitab, et rahatarkuse kättesaadavus peaks olema tagatud igas vanuses inimesele. (Horska *et al.*, 2013, lk 36)

Oluline on alustada inimeste rahatarkuse õpetamist varakult ja süstemaatiliselt. Sellisele mõttele tulid finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste uuringus osalenud üldharidus- ja kutsekoolide juhid ning õpetajad. Senini on käidud rahatarkusest rääkimas pigem üheksandatele ja gümnaasiumi klassidele ning enamasti on need ühekordsed sündmused. Küll aga leitakse, et rahatarkuse õpetamine peaks olema süstemaatiline ja järjepidev. (Civitta Eesti AS, 2020, lk 10) PISA uuringus selgus, et Eesti lapsed saavad 95% oma rahatarkusest vanematelt. Neil, kes pole vanematelt finantsalast informatsiooni saanud, on ka testi tulemus madalam. (Riitsalu, 2020, lk 21) Veereti uuringus osalenud sotsiaaltöötaja näeb tekkivat mustrit, kus laps võtab vanemate käitumise üle (Veeret, 2014, lk 44). Vanemate käitumine mõjutab ka laste käitumist ning seega on oluline, et rahatarkuse õpetamine toimuks kõigile vanusegruppidele.

Annamaria Lusardi toob välja kolm peamist põhjust, miks on oluline koolides finantskirjaoskust õpetada. Esmalt saab noortele õpetada ja seletada finantsaluse põhilisi mõisteid, enne kui nad peavad olulisi otsuseid tegema. Teiseks tagab kool juurdepääsu õpilastele, kes sellega muidu ei pruugi kokku puutuda. Kolmandaks vähendaks see finantskirjaoskuse omandamise kulusid. (Lusardi, 2019, lk 6) Säästmisharjumuste uuringus jõuti samuti arusaamisele, et lisaks kodus vanematelt õppides, on oluline roll ka haridusasutustel finantskirjaoskuse õpetamisel (Nestor *et al.*, 2013, lk 55)

Finantskirjaoskus koosneb mitmest erinevast elemendist ning seda mõjutavad mitmed aspektid. Finantsalaste teadmiste tähtsus on aina kasvanud, kuna turule tulevad aina uued keerukad finantstooted, mille kasutamist soositakse. Finantskirjaoskuse olulisuse toob esile ka rahvastiku vananemine, kus inimese omavastutus majandusliku heaolu tagamiseks suureneb.

1.2. Inimese finantskäitumine, tarbimisharjumused ja selle mõju igapäevaeluga toimetulekule

2019. aasta Eesti elanike seas läbi viidud finantskirjaoskuse uuringus tuli välja, et inimesed ei rakenda oma rahatarkust majandusliku jõukuse parandamiseks (Turu-uuringute AS, 2019, lk 125), kuigi baasteadmised selleks on justkui olemas (Turu-uuringute AS, 2019, lk 127). Finantskirjaoskus ja vastutus on muutunud aina olulisemaks, kuna nende puudumist seostatakse üha enam võlgnevuste tekkimisega (Ramsay, 2012, lk 426). Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringus selgus, et Eesti leibkondade finantskoormus on madalam võrreldes teiste euroala riikidega, kuid väiksemad on ka eestlaste finantspuhvid. Laenuomajatest on 3% leibkondi, kelle brutosissetulekust 61% kulub laenude tagasimaksmisele. Kui neil peaksid ootamatult sissetulekud kaduma või vähenema, jääksid nad kulude katmisega hätta. (Meriküll & Rõõm, 2016, lk 75) Lisaks toob Zirnask (2016, lk 27) välja, et inimesel peaks olema vähemalt kolme kuu rahaline tagavara oma püsiväljaminekute katmiseks.

Kempson ja Finney (2009, viidatud Capuano & Ramsay, 2011, lk 20 vahendusel) defineerivad kolme tüüpi säästjaid: inimesed, kes säästavad regulaarselt „mustadeks

päevadeks“; säästjad, kes säästavad mingiks kindlaks eesmärgiks ja inimesed, kes ei säästa üldse. Selle põhjal pakutakse välja, et õige finantsharidus muudaks inimeste säästmisharjumusi. Uuriti ka eestlaste säästmisharjumusi ning selgus, et uuringus osalenutest pole aasta jooksul midagi säästnud põhiharidusega, maal elavad inimesed ja madala sissetulekuga inimesed (Saar Poll OÜ, 2015, lk 31). Ühelt poolt võib seda põhjustada asjaolu, et inimeste sissetulekud on nii väikesed, et neil puudub võimalus säästmiseks. Teisalt võivad seda mõjutada ka harjumused ning arusaamad, miks on oluline raha kõrvale panna. Samuti võib rahalise tõrjutust tingida ka elukoht. Maapiirkondades on juurdepääs pangateenustele ja haridusele halvem. Samuti esineb maapiirkonnas negatiivsemat suhtumist rahasse ja finantsteenustesse. (Horska *et al.*, 2013, lk 29)

Inimesi mõjutavad erinevad reklaamid ning seetõttu tehakse ebaotstarbekaid valikuid. Tarbitakse asju, mõtlemata selle vajalikkusele ning rahaliste vahendite puudumisel kasutatakse järelmaksu. (Rahandusministeerium, 2021, lk 13) Tarbimisega kaasnev heaolu on inimesele tuntav koheselt, kuid säästmishüved on pikaajalised ning avalduvad hiljem (Nestor *et al.*, 2013, lk 55). Seega minnakse kaasa reklaamide ja ühiskondlike tarbimisharjumustega (Rahandusministeerium, 2021, lk 14). Oluline on siinkohal, et inimesed suudaksid endalt küsida, kas nad lihtsalt tahavad mingit asja osta või on seda neil ka reaalselt vaja. Taoline arutelu võiks aidata teha paremaid ostuvalikuid.

Inimestel puudub huvi teha pikaajalisi plaane, planeerida rahaasju, võrrelda erinevaid finantstooteid, kuna selle mõju ei avaldu kohe ning keeruline on näha pikemas perspektiivis selle mõju. Kohati peetakse rahaga seonduvaid teemasid tabuna, investeerimist riskantsena ning alahinnatakse oma ebapiisavaid finantstadmisi. (Rahandusministeerium, 2021, lk 13) Pikaajalise säästmisega on inimestel raskusi, kuna koheselt pole näha tulemust ning seetõttu seda ei praktiseerita (Nestor *et al.*, 2013, lk 53). Vähene pikaajaline rahaline planeerimine tuli välja ka Saar Poll OÜ uuringus. Vaid 11% planeerib oma aasta kulutusi ning 4% mitme aasta kulutusi. Sama kui 19% vastanutest ei planeeri mitte mingile perioodile oma kulutusi. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 27) Inimestel puudub motivatsioon tegemaks paremaid finantsvalikuid, kuna tulemused ei avaldu kohe, vaid on pikema ajalise (Rahandusministeerium, 2021, lk 14). Ühist eelarvet kasutab 43% uuringus osalenud leibkondadest. Peamiselt kasutavad seda leibkonnad, kus

on kaks või enam liiget, alaealised lapsed ning sissetulek leibkonnaliikme kohta on kõrgem. Aktiivsed eelarve planeerijad on naissoost kõrgharidusega inimesed, kelle sissetulek leibkonnaliikme kohta on üle 500 euro ning leibkond on vähemalt kolmeliikmeline. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 27)

Uuringus selgus, et pooltel vastanutel on raha säästmise ja kogumise seotud mingi kindla eesmärgiga. Peamiselt oli nendeks kinnisvara remontimine, laenu tagasimaksmine, mootorsõiduki otsmine/remontimine ja oma kodu ostmine (Saar Poll OÜ, 2015, lk 38-39). Kõrgharidusega vastanud töid välja ka reisimise, laste toetamise ja majandusliku kindlustunde. Põhiharidusega vastajad aga töid eesmärkidena välja mootorsõiduki ostmise/remontimise, igapäeva kulutustega hakkama saamise, enda harimise ja juhilubade tegemise. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 40) Seega kõrgema haridustasemega inimeste majanduslik olukord on parem ning madalama haridusega inimesed soovivad oma elujärge parandada.

Säästmise kõrval räägitakse üha enam ka investeerimisest. Oluline on märkida, et säästmine on raha säilitamine ja investeerimine on raha väärtuse suurendamine. (Made, 2014, lk 43) Seega on tegu erinevate mõistetega. 2015. aastal läbiviidud uuringus tuli välja, et eestlastest 16% tegeleb investeerimisega, kuid 84% seda ei tee. Lisaks selgus, et 64% vastajatest pole ka huvitatud investeerimisest, kuigi teadlikkus võimalustest on olemas. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 35) Selle põhjuseks võib olla usaldamatus ning investeerimine võib tunduda suure riskina.

Olukorras, kus sissetulekud ei kata väljaminekuid, kasutasid kõrgharidusega inimesed enda varem kogutud sääste ning kärpisid oma kulutusi. 28% põhiharidusega vastanutest kärpis samuti oma kulutusi, kuid oli ka neid, kes müüsid midagi maha, et saada tulu; võtsid kiir-laenu või laenasid mujalt vajamineva summa. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 25) Kuigi pensionärid ei ole rahul oma sissetulekutega, siis esineb nende seas kõige vähem olukorda, kus tulud ei kata kulusid. See võib tulla sellest, et neil on kogutud rohkem sääste, nende elustiil on kokkuhoidvam, väiksemad elamiskulud ning vähem finantskohustusi. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 24)

Finantsalaste teadmiste puudumine teeb eriti raskeks nende leibkondade olukorra, kellel niigi on madal sissetulek. Majandusliku olukorra muutumine teeb keeruliseks nende

hakkama saamise, kuna puuduvad vajalikud teadmised ja vahendid, et säästa, investeerida ja mitte sattuda võlgadesse. (Singh, 2014, viidatud Jakobsoo, 2014, lk 12 vahendusel) Ligi pooled uuringus osalenutest tunnistasid, et muretsevad kuidas elamiskuludega hakkama saada ning 10% nõustub väitega, et neil on liiga suured võlad (Saar Poll OÜ, 2015, lk 36).

Inimeste vähene finantskirjaoskus ongi üheks põhjuseks, miks võetakse mõtlematult laenu. Laenude kättesaadavus on kerge, kuid tagasimaksmine nõuab inimestelt oskust oma rahaga arukalt ümber käia. Samuti soosib madal rahatarkuse tase kiiralaenude turu arengut, sest inimestel pole oskusi, et antud finantsteenust analüüsida. (Laanoja, 2015, lk 76) Sageli võetakse kiirlaene leibkondades, kus on töövõimetuspensionärid, kuna majanduslik olukord on väga halb ning vajaminevaid asju ei suudeta ilma rahalise abita osta (Veeret, 2014, lk 44). Töötutel, madala sissetulekuga, madala haridustasemega ja muust rahvusest isikul on keerulisem hakkama saada, kui peaksid oma sissetulekud kaotama (Saar Poll OÜ, 2015, lk 23). Horska jt (2013, lk 29) toob samuti välja, et majandusraskusi esineb rohkem neil, kellel on madal sissetulek, madal haridustase ning kellel pole tööd.

Inimeste peamised põhjused, miks kiirlaene võtetakse on järgmised: tarbeeseme ost, igapäevased kulutused, võlgade tasumiseks, arvete tasumiseks, reisimiseks, kellegi tuttava abistamiseks ja meelelahutuseks (Turu-uuringute AS, 2014, lk 82). Ka võlanõustajad töid välja, et peamiselt võetakse kiirlaene, et tasuda elamiskulud ja osta toitu. Seega on kiirlaenutarbijate majanduslik olukord väga kehv. Teiselt on ka neid, kes võtavad reklaami mõjutustel ja tarbimiseks. (Veeret, 2014, lk 42)

Suurtesse makseraskustesse sattumist saab liigitada kaheks: passiivne ja aktiivne. Passiivseks loetakse neid elu muudatusi, mis ei sõltu võlgnikust nagu haigus, töövõimetus, töötus ning aktiivne on inimese enda tekitatud makseraskus ületarbimise, hooletu ja ülemäärase laenamise tõttu. (Hendrikson, 2014, lk 69–70) Veeret (2014, lk 44) tõi samuti välja vastutustundetu ja emotsioonipõhise laenamise.

Inimestel, kellel on finantskirjaoskuse tase kõrge ei kasuta ülemääraselt palju laene ega satu ülelaenamise ahelasse. Uuringute käigus on leitud seoseid madala finantskirjaoskuse ja ülelaenamise vahel. (Sevim *et al.*, 2012, lk 579) Seega madalama rahatarkusega

inimesed satuvad tihedamini võlgadesse, kuna nende teadmised pole piisavad, et seda vältida. Tihti ei saa laenu võtvad kliendid aru laenuitingimustest ning satuvad ka seetõttu makseraskustesse (Veeret, 2014, lk 44).

Suurem finantskirjaoskus aitab inimestel teha paremaid valikuid ning vähendab inimeste langemist makseraskustesse ja laenamisahelatesse. Küll aga näitavad uuringud, et ainult teadmistest ei piisa ning oluline on ka finantsalane käitumine. Inimeste käitumist mõjutavad erinevad tegurid nagu reklaamid ning üldine motivatsioon oma tulusid ja kulusid ning säästmist planeerida.

1.3. Majanduslikesse raskustesse sattunud inimeste abistamise meetmed

Majandusraskustesse sattunud inimeste abistamiseks on erinevaid variante. Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) § 3 sätestab, et eelistada tuleks abistamiseviisi, mis toetab ja suurendab isiku iseseisvust, lähtudes inimese vajadusest. Isikul aidatakse valida sobivad abimeetmed ning vajadusel kaasatakse ka erialaspetsialistid. Oluline on, et isik, kellele abi osutatakse oleks kaasatud ning toetaks tema iseseisvust. Sama seaduse lõige kaks kehtestab ka teenusepakkujale põhimõtted, mida teenust osutades peab järgima. Teenuse pakkumine peab olema isikukeskne ja vajaduspõhine, jõustama ja kaasama klienti, tagatud peab olema terviklik lähenemine ning õiguslik kaitse. Sama olulised on ka teenuspakkuja pädevus, eetika ning organisatsiooni töökorraldus.

Tulenevalt kohaliku omavalitsuse korralduse seadusest (1993) § 6 on kohalikul omavalitsusel kohustus pakkuda sotsiaalteenused, -toetusi ja sotsiaalset abi. Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) järgi peab kohalik omavalitsus pakkuma 13 teenust, et abistada ja toetada oma elanikke. Antud seaduse § 44 sätestab võlanõustamisteenuse eesmärgi, milleks on isiku varalise olukorra kaardistamine, abistamine suhtlemisel kolmandate osapooltega, toimetuleku parandamine ja teisi võlgadega seonduvaid probleeme. Võlanõustamisteenus on küll kättesaadav igas kohalikus omavalitsuses, kuid teenus vajab edasiarendust, kuna tihti abivajajad teenusele ei jõua. Inimesed ei tea, kust abi otsida või puudub neil motivatsioon probleemidega tegelemiseks või tunnevad häbi. (Rahandusministeerium, 2021, lk 15).

Võlanõustajate sõnul jõuavad inimesed nendeni aga siis, kui võlad on juba liiga suured ja hoomamatud (Sinisaar & Luide, 2021, lk 17). Sama mõtte tõid välja ka võlanõustajad, et kliendid satuvad nende vastuvõtule alles siis kui probleemid on kasvanud üle pea (Veeret, 2014, lk 44). Seda põhjustavad järgmised tegurid: hirm saada halvustavaid hinnanguid, häbi, psühholoogilised tegurid, ei mõisteta erinevaid dokumente ning vähene võlanõustamisteenuse reklaam. Inimestel puudub teadmine, kuhu pöörduda, kui on tekkinud mured finantsalal. Arvatakse, et finantsasutused on kallutatud ning soovivad oma kasumit suurendada. (Rahandusministeerium, 2021, lk 15) Seega on oluline pakkuda teenust, mis ennetab majandusraskusi. Näiteks toimetulekut ja finantskirjaoskust parandavaid loenguid ning praktilisi tegevusi, mis kinnistaks õpitut ja aitaks koostada pere-eelarvet, toidunimekirja jne. (Sinisaar & Luide, 2021, lk 18) Võlanõustamisteenust saav klient peab näitama üles omapoolset motivatsiooni ja koostööd (Veeret, 2014, lk 45).

Võlanõustaja kutsestandardis on ära toodud töösad: nõustamise planeerimine, nõustamine, läbirääkimiste pidamine, analüüs ja eneseareng, teenuse arendamine. Lisaks elloetule on toodud ka koolituste korraldamine. (SA Kutsekoda, 2017, lk 1–2) Igale sotsiaalteenusele on välja töötatud kvaliteedijuhis. Võlanõustaja kvaliteedijuhises on toodud, et teenusepakkuja on kliendile abiks ja toeks ning selgitab valikuid ja nende tagajärgi. Oluline on ka see, et võlanõustaja oleks teenust pakkudes julgustav ning motiveeriks klienti oma majanduslike raskustega tegelema. Vähem tähtis pole ka asjaolu, et võlanõustaja peab teavitama kohaliku omavalitsust kui märkab, et klient vajab täiendavat abi olukorra parandamiseks. (Sotsiaalkindlustusamet, 2020, lk 6)

Üheks abimeetmeks on toimetulekutoetus. Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) § 131 sätestab, et toimetulekutoetus on ajutine minimaalne rahaline toetus, leevendamaks leibkonna materiaalsel puudust. Materiaalse toetamisega luuakse võimalus inimesel tegeleda järgmiste probleemidega, mis võivad tekkida kui puuduvad rahalised vahendid. Inimeste paremaks iseseisvaks toimetulekuks on vajalik nende toetamine, et parandada oskusi, arendada finantskirjaoskust ning oskust võlgadega hakkama saada ning tegeleda enesetäiendamisega. (Sinisaar & Luide, 2021, lk 15)

Üheks abistamise meetmeks on ka tugiisikuteenus. Tugiisiku töö eesmärgiks on toetada kliendi iseseisvat toimetulekut. Kõrvalabi võib inimene vajada sotsiaalse, majandusliku või tervisliku probleemi tõttu. Tegemist on meetmega, kus olulisel kohal on inimese

juhendamine, motiveerimine ja isikliku hakkama saamise toetamine, mitte tema eest asjade ära tegemine. (Sotsiaalkindlustusamet, 2020, lk 1). Tugiisik saab aidata inimesel koostada pere-eelarvet, õpetada säästlikku eluviisi ning hoida raha asjadel silma peal.

Lisaks kohustuslikele teenustele on omavalitsusüksusel õigus pakkuda ka teisi teenuseid ja toetusi, mis sealseid elanikke toetab (Sinisaar & Luide, 2021, lk 18). Tallinna Sotsiaaltöö maja pakub majandusnõustamist, mille eesmärk on õpetada inimesi paremini rahadega ümber käima ning vältida võlgadesse sattumist (Sinisaar & Luide, 2021, lk 18). Samuti pakub ka Valga vald oma elanikele, kes on kauem kui üheksa kuud olnud töötud, teenust, mis aitab koostada eelarvet, järgida säästvat eluviisi, hoolitseda isikliku hügieeni eest ja teha tööharjutusi (Sinisaar & Luide, 2021, lk 19).

Sidusus ja optimaalsus on erinevates sotsiaalkaitsemeetmetes väga oluline. Ühelt poolt tuleb pakkuda inimesele mitmekülgset abi, et ta ei satuks hätta, kuid samas teisalt tuleb jälgida, et toetused ei oleks dubleeritud, kuna nii võib inimese motivatsioon ise tööl käia vähenda. (Sotsiaalministeerium, 2016, lk 16)

Sotsiaalseadustiku üldosa seaduse (2015) § 11 määratleb sotsiaalkaitseüsteemi osad. Selle alla kuulub isiku ja perekonna omavastutus. Igal finantsteenuse tarbijal on omavastutus ja kohustus olla teadlik õigustest ja kohustustest, mis teenusega kaasnevad. Vajadusel peab julgema küsida abi, oskama lugeda lepinguid, seadusi ja juhendeid ning neist ka aru saama. (Rahandusministeerium, 2021, lk 15) Heaolu arengukavas (Sotsiaalministeerium, 2016, lk 16) on toodud samuti välja, et inimest peab toetama, kuid oluline on siiski isiku enda aktiivsus toimetuleku kindlustamisel. Abistamine peab toetama ja soosima inimese iseseisvust ja tööle saamist. Oluline on pakkuda abi, mis aitaks eemaldada toimetulekuraskused ning ei tekitaks sotsiaalabisõltuvust.

Asutused, mis tegelevad finantsraskustesse sattunud inimestega, tõdevad, et vastutustundlikku laenamise põhimõtet ei järgita, mis tarbimisühiskonnas toob muresid vähese rahatarkusega klientidele. Samas ütlevad laenuandjad, et puudub toimiv süsteem, kus saaks laenuaotleva kliendi finantskohustusi kontrollida. (Rahandusministeerium, 2021, lk 15)

Vältimaks inimeste sattumist suurtesse võlgadesse on oluline ennetustöö, finantskirjaoskuse õpetamine ja võlanõustamisteenuse kättesaadavus (Hendrikson, 2014, lk 70). Finantsprobleemidesse sattunud aitavad ka Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite koda, kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad, Töötukassa, võlanõustajad, Sotsiaalkindlustusamet ja tugiisikud (Rahandusministeerium, 2021, lk 15).

Seadustega on paika pandud raskustesse sattunud inimeste abistamise printsiibid. Võlanõustamisteenus aitab küll majanduslike probleemidega tegelda, kui tihti jõuavad inimesed teenusele liiga hilja. Ennetustöö on kohati vähene või pole piisavalt hästi korraldatud. Toimetulekutoetus ja tugiisikuteenus on abistamismeetodid, kus oluline osa on kliendi enda motivatsioonil ja tegutsemisel.

2. UURIMUS JOHANNES MIHKELSONI KESKUSE KLIENTIDE RAHATARKUSEST

2.1. Ülevaade Johannes Mihkelsoni Keskusest

Johannes Mihkelsoni Keskus on mittetulundusühing, mis loodi 23. septembril 1993. aastal Tartus (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2009, lk 1). Keskuse tegevusvaldkondade hulka kuuluvad töötajate abistamine ja neile koolituste pakkumine, mis toetaks nende sotsiaal- ja toimetuleku oskusi. Lisaks pakutakse ametiühingu-, kodaniku- ja tugisikuskoolitusi ning tugisiku- ja supervisiooni teenust. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2017) Oluliseks peetakse vähemkaitstud inimeste, nagu näiteks töötute; noorte kes ei õpi ega tööta; ääremaal elavate inimeste; sisserändajate ning vangalast vabanenute abistamist. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 4) Seega on Johannes Mihkelsoni Keskus täiskasvanute täiendkoolituskeskus (Johannes Mihkelsoni Keskus, s. a., lk 1).

Põhitegevusteks on pakkuda teenuseid ja koolitusi, et inimene leiaks endale sobiva töökoha. Samuti on keskuse eesmärgiks toetada ja aidata erinevaid rahvusi Eesti ühiskonnaga lõimumisel. Oluline on ka vaimse tervise toetamine lisades igasse oma tegevusse vaimsetervise tasakaalu ja toetamise. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 12)

Keskuses töötab üle 30 töötaja. Osad neist on põhikohaga töötajad ning osad käsunduslepinguga koolitajad, kes töötavad projektide põhiselt. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 3) Kõik koolitajad omavad kõrgemat haridust ning pikka töökogemust (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021b, lk 4).

Johannes Mihkelsoni Keskus on projektipõhiselt rahastatud organisatsioon, kus vajalike rahaliste ressursside jaoks taotletakse raha erinevatest fondidest, hangestest ja agentuuridest (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 22). Tugevateks külgedeks peetakse kvaliteetseid koolitusi ja tasemel koolitajaid. Tähtis on kliendikesksus ja

individuaalne lähenemine, kus arvestatakse kliendi soove ja vajadusi. Olulisel kohal on ka töötajad ning nende käitumine, suhtumine ja väärtushinnangud. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 4)

Keskuse visioon on: „Tegutseme sidusama Eesti nimel, kus igäihel on võimalusi oma elukvaliteedi tõstmiseks ning igäüks tunneb ennast hoituna“ (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 8). Nende soov on, et vähekaitsstud ja tõrjutud inimestel oleksid samasugused võimalused nagu teistel. Tööturult eemal olnud inimesed leiaksid endale sobiva töökoha, mis neile ka meeldib ja rõõmu pakub ning nad tunneksid ennast täisväärtusliku ühiskonnaliikmena. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 8)

Selleks, et Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajad saaksid visiooni ellu viia on kaks tegevust, mida tehakse. Esmalt arendada klientide sotsiaalseid oskusi tööturule naasmiseks ning teiseks tõsta kliendi elukvaliteeti vaimse tasakaalu abil. Seega on missioon: „Johannes Mihkelsoni Keskus on töö- ja sotsiaalvaldkonna koolitus- ning tugikeskus, kes nõustab ühiskonnas vähemkaitsstud grupe koolituste ja toetavate teenuste abil ametivalikul, ümberõppel, töö leidmisel, elujärje parandamisel ja ühiskonnaellu lõimumisel“. (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 10) Johannes Mihkelsoni Keskus on enda jaoks pannud paika ka väärtused, milles oma töös lähtutakse ning nendeks on: sihikindlust, paindlikkus, avatus, õnnelikkus, hoolivus ja usaldusväarsus (Johannes Mihkelsoni Keskus, 2021a, lk 11).

Seega on Johannes Mihkelsoni Keskuse peamiseks tegevusvaldkonnaks täiskasvanute koolitamine, mille rahastus on projektipõhine. Oluliseks peetakse inimeste väärtustamist ning võrdsete võimaluste pakkumist, mida toetavad head ja spetsialiseerunud töötajad.

2.2. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus

Käesolevas lõputöös kasutati kvalitatiivset uurimisviisi. See uurimisviis keskendub inimeste käitumise uurimisele ja selle põhjustele (Hoy, 2010, viidatud Õunapuu, 2014, lk 54 vahendusel). Kvalitatiivne uurimisviis keskendub inimeste kogemuste, käitumise ja tunnete uurimisele (Rahman, 2017, lk 103) ning soovile leida põhjused, miks inimesed teatud viisil käituvad (Quantitative Research, 2009, viidatud Õunapuu, 2014, lk 54 vahendusel). Kvalitatiivse uuringuga on võimalik väiksema arvu vastajate isiklike ja

sotsiaalsete kogemuste kirjeldus ning tõlgendus (Laherand, 2010, lk 20). Samuti annab antud uurimisviis vastajatele võimaluse kirjeldada oma tundeid, arvamusi ja kogemusi (Rahman, 2017, lk 104). Seega on antud uurimisviisi abil hea uurida Johannes Mihkelsoni klientidelt nende arusaamasid finantsteemadest ehk rahatarkuse oskusi ja arusaamasid. Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud, kuna selle kogumismeetodiga saab uurida teemasid, mis vajavad paindlikumat lähenemist (Hirsjärvi *et al.*, 2005, lk 192). Samuti on poolstruktureeritud intervjuu käigus võimalik muuta küsimuste järjekorda, sõnastust ning lisada täpsustavaid küsimusi (Õunapuu, 2014, lk 171). Antud töös intervjuu küsimused on koostatud autori poolt, tuginedes eespool käsitletud teooriale ning uurimisküsimusele (vt lisa 1). Kokku on intervjuus 16 küsimust, mis omakorda jagunevad kolmeks alateemaks (vt lisa 2). Esimeses alateemas on küsitud üldandmeid nagu vanus, haridus ning elukoht. Teises käsitleti küsimusi seoses finantsalase käitumisega nagu näiteks harjumused ja käitumisviisid. Kolmandas alapeatükis on küsimused seoses teadlikkusega, kui tekivad majanduslikud probleemid.

Uuringu läbiviimiseks küsis autor luba Johannes Mihkelsoni Keskuse juhilt ning kui nõusolek oli saadud, edastas organisatsiooni juht uuringus osalema nõustunud inimeste telefoninumbrid. Uurimistöö valimiks oli üheksa Johannes Mihkelsoni Keskuse klienti. Valimi kriteeriumiks oli, et tegemist oleks Johannes Mihkelsoni Keskuses teenusel oleva kliendiga ning klient osaleb vabatahtlikult uuringus. Tegemist on ettekatsetatud valimiga, kus valim on eesmärgist sõltuv (Õunapuu, 2014, lk 144). Eelduseks on, et intervjuueeritavatel on teadmised ja kogemused uurimisteema osas (Palinkas *et al.*, 2015, lk 539). Anonüümsuse tagamiseks kodeeriti respondendid R1–R9. Intervjuud viidi läbi märtsikuus, ajavahemikul 22.03- 28.03. Keskmiselt kulus ühele intervjuule 30 minutit. Intervjuud viidi läbi telefoni teel, et inimestel oleks mugav ja anonüümne. Enne intervjuude algust rõhutas autor üle, et tegemist on anonüümse intervjuuga ning nimi ega telefoninumber ei lähe kuskile avalikult. Samuti toonitati üle, et vestlus salvestatakse vaid transkribeerimise eesmärgil ning kolmandad osapooled neid ei kuula. Intervjuude toimumise aeg ja ajaline kulu on alljärgnevas tabelis 1. Lisaks viidi uurimistöös läbi ka ekspertintervjuud Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liikmega ning Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajaga. Ekspertintervjuud toimusid samuti telefoni teel ning nende toimumise aeg ja ajakulu on tabelis 1. Ekspertintervjuude küsimused olid koostatud autori poolt, tuginedes antud töö eesmärgile ja uurimisküsimustele. Nii Eesti

Võlanõustajate Liidu juhatuse liikmele kui ka Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajale oli viis küsimust (vt lisa 3). Ekspertintervjuu läbi viimiseks võeti ühendust Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liikmega ning saadi nõusolek intervjuu tegemiseks.

Tabel 1. Intervjuude aeg ja ajakulu

Respondent	Vestluse aeg	Vestluse ajakulu
R1	22.03 kell 18	31 minutit
R2	22.03 kell 19	42 minutit
R3	23.03 kell 10	33 minutit
R4	23.03 kell 14	37 minutit
R5	23.03 kell 15	30 minutit
R6	24.03 kell 10	32 minutit
R7	25.03 kell 18	35 minutit
R8	28.03 kell 15	30 minutit
R9	28.03 kell 17	28 minutit
Ekspert JMK	23.03 kell 11	25 minutit
Ekspert VNL	25.03 kell 11.30	23 minutit

Kõik intervjuud salvestati ning hiljem transkribeeriti. Transkribeerimine on helisalvestise muutmise kirjalikuks tekstiks (Laherand, 2010, lk 279). Transkribeerimiseks kasutati TTÜ Keeletehnoloogia labori poolt loodud transkribeerimis keskkonda (Alumäe *et al.*, 2018). Antud uurimistöös kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi (Hirsjärvi *et al.*, 2005, lk 153), mis annab võimaluse luua teooria ja uuringutulemuste vahel seos ning mille eesmärk on uuringutulemustest teha praktilisi ettepanekuid (Laherand, 2010, lk 291–292). Pärast transkribeerimist toimus kodeerimine ja kategoriseerimine. Kodeerimise eesmärgiks on teksti tegemine osadeks ja selle parem mõistmine. Seejärel kodeeritud osad grupeeritakse ning tekitatakse kategooriad. (Laherand, 2010, lk 286) Eelkirjeldatud protsess annab parema ja täpsema ülevaate intervjuude sisust ning lihtsustab järelduste tegemist.

2.3. Uuringutulemused

2.3.1. Üldandmed ja finantsalane käitumine

Esmalt uuriti respondentidelt üldiseid andmeid, et saada info vanuse, hariduse ning elukoha kohta. Need andmed aitasid paremini analüüsida vastuseid ning vajadusel küsida lisaküsimusi. Seejärel antakse ülevaade respondentide vastustest finantsalase käitumise osas. Autor soovis teada saada, millised on finantsalased harjumused ja käitumine.

Üldiste andmete ploki küsiti esmalt intervjueeritava vanust. Vanuse teada saamine aitab autoril paremini aru saada, mis eluetapis vastaja on. Respondentide vanus oli 19–62.

Järgnevalt uuriti vastajate haridustaset, kuna finantskirjaoskuse ja hariduse vahel on leitud seoseid. Kõrgharidusega oli kolm vastajat (R2, R3, R6), kesk-eriharidus oli kahel vastajal (R7, R9), keskharidus kolmel vastajal (R1, R5, R8) ning ühel vastajal oli põhiharidus (R4). Lisaks sooviti teada, kas vastajad elavad linnas või maa-asulas. Linnas elasid viis vastajad (R2, R6, R7, R8, R9) ja maa-asulas neli (R1, R3, R4, R5).

Finantsalase käitumise ploki esimese küsimusega uuris autor vastajatelt nende finantsteenuste teadlikkuse ja kasutamise kohta. See küsimus tekitas inimestes segadust, kuna kohe ei otsatud vastata, mis teenuseid ja tooteid nad kasutavad. Kõigil 9 respondendil on olemas oma isiklik arvelduskonto. Kaks vastajat ütlesid, et kasutavad ainult isiklikku pangakontot (R5, R8) ning on kuulnud ka teistest finantsteenustest, kuid ise neid hetkel ei kasuta. Kahel respondendil on soetatud aktsiaid ning tegelevad investeerimisega (R1, R9). Viiel vastajal on olemas kindlustus, kolmel on selleks autokindlustus (R2, R3, R9) ühel kodukindlustus (R4) ning ühel vastajal on olemas nii kodu- kui ka autokindlustus (R6). Neljal vastajal on olemas ka teise samba kogumispension (R2, R6, R7, R9). Hoiukonto olemasolu kinnitab neli vastajat (R2, R6, R7, R9). Üks respondent tõi välja, et tal on digikassa (R7). Krediitkaarti kasutab ainult üks vastaja (R2). Vastajad ütlesid, et on kuulnud küll erinevatest finantsteenustest, kuid ise väga ei kasuta ja nende sisu seetõttu ei tea.

Mul on pangakaart, autokindlustus ja natuke tegelen investeerimisega ja aktsiatega ka. /.../ Kasutan jah ainult pangakaarti, krediitkaarti kasutamiseks ei näe põhjust või vajadust. Mulle nagu ei sobi selle raha kasutamine, mida mul tegelikult ju pole, sellepärast jah ma ei ole seda krediitkaarti endale tahtnud. (R9)

Järgnevalt küsis autor vastajatelt nende majandusliku olukorra kohta ning kuivõrd palju muretsevad oma tuleviku pärast. Viis respondenti (R1, R3, R6, R8, R9) hindavad oma hetkelist majanduslikku olukorda rahuldavaks ehk normaalseks, kus saadaks hakkama oma igapäevaste majanduslike vajaduste rahuldamisega. Kolm vastajat ütlesid (R4, R5, R7), et nende majanduslik olukord ei ole hea, kuna puudub töökoht ja sissetulekud on ebapiisavad.

Mul on tuleviku ja üldse selle majandusliku olukorra pärast suur hirm, kuna ma olen endale palju kohustusi võtnud, mis vajavad raha ning ma ei tea kas suudan ikka kõik ise kinni maksta. Hetkel elan päev korraga või no kuu korraga, et vaatan kuidas see kuu hakkama saada. (R5)

Samas väitis üks vastaja, et on majandusliku olukorraga rahul, kuna on endale piisavalt reserve kogunud ja kõrvale pannud ning seetõttu ei muretse ka tulevikus pärast (R2). Hirnutunnet tuleviku ees polnud veel ühel vastajal ning ütles, et saab ilusti hakkama (R8). Kolm respondenti vastasid, et natuke ikka muretsevad (R3, R7, R9). Samas kolm vastajat väitsid, et neil on hirme tuleviku ees ning toodi välja, et muret teeb maailma toimuv ning sõda Ukrainas, mis mõjutab väga paljusid (R4, R5, R6). „Hirm on ikka tuleviku ees, juba see sõda ja ei teagi ju mis meidki ees veel ootab. Asjad kallinevad ja segadust ka palju“ (R6). Üks vastaja ütles, et tema ongi suur muretseja ja majanduslik tulevik tekitab palju hirme (R1). JMK eksperdiintervjuus tuli välja, et klientide suhtumine rahasse on pingeline, kuna pidevalt on hirm, et raha saab otsa või seda ei jätku vajalikeks väljaminekuteks.

Esiteks mul tuleb kohe sõna pingeline, ma ei ütleks, et ainult suhtumine, vaid ka suhe rahaga. See inimeste suhe rahaga pole kindlasti selline vaba, mõnus, toetav, kerge, vaid raske ja pingeline. Kas raha on vähe või ta saab kogu aeg otsa või ei tulegi juurde. (JMK)

Kolmandaks uuriti vastajatelt nende harjumusi seoses kodus finantsteemade arutamisega. Neli vastajat ütlesid, et arutavad abikaasa/elukaaslasega erinevatel raha teemadel, nendest kaks teevad seda igapäevaselt (R2, R5) ning kaks harvem, umbes korra nädalas (R3, R6). Kaks vastajat ütlesid ka, et abikaasa/elukaasaga arutades on pere raha teemadesse kaasatud ka lapsed (R3, R4). Üks vastaja ütles, et lisaks abikaasaga arutamisele, mõtleb ta igapäev raha teemadele (R2), kuidas rohkem säästa ja kokku hoida. Kolm vastajat ütlesid, et arutavad vanematega erinevatel finantsteemadel (R1, R7, R8).

Me arutame vanematega koos suuri oste. Näiteks ma tahtsin endale autot, siis me pikalt rääkisime, et kuidas saada. Aga hetkel ei saagi, sest ma ei käi tööl, võib olla tulevikus. /.../ Kõige rohkem arutame ja neid suuri kulutusi, et neid kaalume ja räägime läbi. (R7)

Üks vastaja ütles, et eriti ei arutata kodus rahateemasid või siis väga harva, kui on juba tekkinud mingit laadi probleeme (R9). Seega on antud respondendid pigem aktiivsed leibkonnas finantsteemade arutajad, olemata sellest, kas elatakse vanematega või elukaaslasega/abikaasaga. VNL ekspert tõi aga välja, et tihti on ette tulnud olukordi, kus kliendid tunnistavad, et nende lähedased ei tea nende kehvast majanduslikust olukorrast midagi ning pigem varjatakse oma raha asju. JMK ekspert ütles, et tihti satuvad majandusraskustesse ka need, kellel pole head tugivõrgustikku ümber ning neil polegi kelleltki õppida elementaarset rahatarkust.

Järgnevalt uuriti sissetulekute ja väljaminekute planeerimise kohta. R4 väitis, et tema ei planeeri oma tulusid ja kulusid üldse, kuna sissetulekud on nii väikesed, et peale arvete ja toidu ostmise ei jää midagi alles ning seetõttu ei näe ka pere-eelarve kirja panemisel mõtet. Samas oli vastaja, kes ütles, et maksab alati arved ja muud kohustuslikud maksud ära ja sellest mis alles jääb vaatab muud asjad (R5). Veel toodi välja, et kasutatakse poenimekirja (R5), jälgitakse soodushindasid (R6) ning seda, et varasemalt pani oma tulud-kulud kirja kuid enam sellel mõtet ei näe, kuna on teadlik, kuhu tema raha kulub (R6). Kuus respondenti ütlesid, et pere-eelarved nad ei koosta, küll aga püüavad jooksvalt hoida silma peal oma rahaasjadel (R1, R2, R5, R6, R8, R9). „Ma otseselt oma tulusid ja kulusid kirja ei pane, aga ma hoian ikka kätt pulsil ja kui näen, et raha kulub liiga palju, siis proovin kokkuhoidlikum olla“ (R8). Samuti ei tee nad pikaajalisi plaane, kuna proovivad saada hakkama hetkeolukorraga. Samas oli ka kaks respondenti, kes ütlesid, et teevad igakuiselt eelarvet ning panevad kõik sissetulekud ja väljaminekud kirja. Üks vastaja ütles (R7), et kasutab selleks Exceli tabelit ning teine ütles, et tal on selle otstarbeks võetud eraldi kaustik (R3).

Ma panen Exceli tabelisse kõik kirja. Ja nagu kuu alguses ma teen tavaliselt sellise eelarve ning siis jooksvalt panen kõik kulutused kirja. Ma üritan ikka selles eelarves püsida, aga vahel see ei õnnestu ka. Ja siis mõni kuu kulutangi rohkem, aga siis järgmisel jälle püüan kokkuhoidlikum olla. (R7)

Samas oli respondent, kes ütles, et tema küll pere-eelarvet ei koosta, kuid hoiab väga rangelt silma peal oma rahadel ning teab palju kulub toidule ja arvetele. Püüdes osta kvaliteetseid kaupu ning soetada asju järelturult.

Ma proovin olla säästlik ja osta kvaliteetseid asju, mida saan hiljem maha müüa. Ühekordseid asja ma üldse ei kasuta, proovin mõelda ka keskkonnale ning sellele, et saan asjad teisele ringile saata. /.../ Ja näiteks riideid ostan ka ikka kvaliteetseid, need on teinekord küll kallimad, aga samas peavad kauem vastu ja siis saan kauem kasutada. (R2)

VNL tõi välja, et majanduslik heaolu saab alguse pere-eelarvest. Oluline on panna kirja kõik tulud ja kulud ning planeerida oma rahade liikumisi. Taoline ülevaade ei lasegi tekkida olukorda, kus tekivad võlad või kus elatakse üle oma võimete.

Säästmise vajalikkust kinnitasid kõik respondendid. Kahjuks aga kõigil head säästmisharjumust pole. Kaks vastajat ütlesid, et säästavad kui selleks jääb piisavalt vabasid vahendeid ehk kui kontole jääb mingi summa sissetulekust siis need ongi nende säästud (R6, R8). Üks respondent ütles, et otseselt raha ei säästa, kuid enda kindluse mõttes tahab, et tal alati mingi summa ikka tagavaraks oleks (R1). Kaks vastajat ütlesid, et otseselt neil kindlat summat pole, mida kõrvale panevad, kuid üritavad natuke ikka säästa (R3, R7). „Enne kui mul oli kindel töökoht, siis ma kandsin igal kuul 50 eurot enda kogumiskontole. Hetkel kindlat sissetulekut pole ja ma ei saa seda teha enam“ (R9). Kaks vastajat aga tunnistasid, et neil puudub võimalus säästa, kuna sissetulekud on nii väikesed, et vaevu suudavad maksta oma arved ja toidu (R4, R5). Üks respondent ütles, et tema paneb kõik talle kingitud raha kõrvale ning samuti kasutab pangateenust, kust ostusummad ümardatakse ning kantakse kogumiskontole (R2).

Sissetulekute kadumise küsimuse osas jagunesid vastajad kolmeks. Kolm respondenti ütlesid, et nemad ei saakski hakkama üldse ilma kõrvalise abita (R1, R5, R9). Teised vastajad ütlesid, et saaksid hakkama 1-2 kuud (R3, R4, R8), 5-6 kuud (R2, R6, R7). Neid, kes vastasid, et ei saakski hakkama ilma kõrvalise abita, küsis autor lisaküsimusena, kellelt saaksid rahalist abi. Peamiselt vastati, et lähisugulastelt (R1, R5, R9) ning üks respondent ütles, et saaks vajadusel abi ka sõpradelt (R9).

Järgevalt uuris autor olukorra kohta kui sissetulekud ei kata väljaminekuid ehk elatakse üle oma võimete. Kolmel respondentil (R1, R2, R8) pole nii juhtunud ning kaks (R7, R9) vastasid, et püüavad piirata oma väljaminekuid. Üks (R5) vastas, et selline olukord esineb väga harva, sest ei kuluta rohkem kui tal raha on. Kolm vastajat (R3, R4, R6) ütlesid, et

sellised olukordi on esinenud, kuid on suutnud oma säästudest need asjad ikkagi tasuda. VNL ekspert ütles, et üks peamisi põhjuseid, miks üldse inimestel majandusraskused tekivad on just elamine üle oma võimete.

Tegelikult pole olnud sellist olukorda, kuna mul on kriteerium, millest üle ei tohi nagu minna ehk paika on pandud kindel summa mida kasutan ja jälgin seda. /.../ Mõnikord ostangi rohkem kohvi näiteks ja siis kui hakkab vaatama, et kuhu raha läinud ja märkan, et kohvi peale läheb mõttetult raha, siis jälle lõpetan selle ostmise. Et ja ma hoian väga silma sellele raha kulutamisel peal. (R2)

Arvete õigeaegne tasumata jätmine pole seitsmel respondendil kunagi ette tulnud (R1, R2, R3, R4, R5, R7, R8). Samas üks respondent vastas, et on ette tulnud, kuna on unustanud, mitte seetõttu, et raha pole (R6). Ning üks ütles, et suuri arveid tal pole, kui raha pole siis lihtsalt seda teenust ei tarbi (R9). Teenuste mittetarbimist tõi välja ka JMK ekspert, kes ütles et majandusraskustes inimesed tihti peavad loobuma teatud asjadest või soovidest, mis omakorda tekitab neis jõuetust ning kurbust.

Pensionile peale mõeldakse vähe. Noortel küll on pensionisammas pangas, kuid hetkel sinna ei kogune midagi (R5, R7, R9). Samas ütlesid, et ei tea pensioni teemast üldse midagi ning pole selle ka mõelnud (R1, R8). Üks vastaja tõi välja, et omab kinnisvara maal ning vajadusel saab seda kas müüa või sinna kolida ning samuti on metsa, mida saab müüa (R3).

Mul ei olegi midagi valmistada, olen kodune ja tööl ei käi. Küll aga mul on kinnistu ehk mets ja maa, küllap see ongi mu pensionisammas. Kui pensionile jään, et siis võib olla kolimegi maale ära, seal nagu saab paremini hakkama. (R3)

Üks vastaja tõi välja, et lisaks riiklikule pensionile loodab abi saada oma abikaasalt ning lastelt. Hetkel toetavad nemad lapsi ning loodab, et kui häda käes aitavad lapsed neid pensionieas (R6). Veel toodi välja, et lisaks riiklikule pensionile on plaanis ise koguda lihtsalt arvelduskontole raha (R4). Üks vastaja ütles, et varasemalt pole pensioni teemale mõelnud, kuid nüüd kui see küsimus esitati, hakkas mõtlema. Seega arvabki, et võib olla ostab endale oma kinnisvara ning saab seal pensionieas elada (R2). R2 tõi veel välja ka,

et tõenäoliselt saab ta midagi päranduseks ning saab siis seda oma pensioni kindlustamiseks kasutada.

Intervjuude tulemustele tuginedes saab öelda, et kõik vastajad kasutavad finantsteenuseid/tooteid. Hetkelise majandusliku olukorraga ollakse enamasti rahul, kuid soov seda paremaks muuta jäi samuti kõlrama. Küll aga vajaks säästmise ja rahaline planeerimine rohkem tähelepanu.

2.3.2. Rahatarkuse edendamine

Järgnevalt uuris autor rahatarkuse edendamise kohta, mida ja kas vastajad teevad midagi oma rahatarkuse edendamiseks ning kas oleks soov ka tulevikus osaleda koolitustel.

Autor uuris respondentidelt, kui sageli nad on osalenud finantsteemalistel üritustel, lugenud raamatuid või muud moodi ennast selles valdkonnas harinud. Kaks vastajat ütlesid, et pole üldse mitte mingit kanalit pidi rahatarkuse teemaga kokku puutunud ehk nad pole osalenud koolitustel/infopäevadel ega lugenud selle alast kirjandust (R8, R9). Kolm vastajat ütles, et üritustel pole osalenud, küll aga on ajakirjandusest lugenud ning sotsiaalmeediast ja/või internetist infot saanud (R1, R5, R6). Üks vastaja ütles samuti, et on ajakirjandusest kuulnud erinevate finantsteemade kohta, kuid kõige enam saab teadmisi oma lastelt, kellel on sel alal head teadmised (R3). Üks respondent tõi välja, et sai finantsalaseid teadmisi FIE raamatupidamis koolituselt, kus ta kunagi osales (R4). „Ma ei ole osalenud kuskil sellisel üritusel, ma ei teagi, pole nagu vajadust tundnud“ (R2). Lisaks tõi üks respondent tõi välja, et on Facebookis Kogumispäeviku grupis, mida aktiivselt jälgib ning loeb, samuti vaatab ka sotsiaalmeediast erinevaid otseülekandeid, kus räägitakse rahatarkusest. Samuti tõi välja, et on vaadanud televisioonist rahatarkuse teemalisi saateid (R7). Toodi välja ka, et pigem satutakse mõne huvipakkuva artikli peale, kuid ise sihilikult infot rahatarkuse kohta käiakse vähe otsimas (R1, R3, R4, R5).

Kuna osad vastajad oli vanuses 19-21 ehk siis äsja kooli lõpetanud, siis küsis autor neilt lisaküsimusena, kas koolist meenub mõnda tundi või õppeainet, kus rahatarkusest räägiti. Kaks vastas, et koolis pole neile sel teemal midagi räägitud (R1, R9). Samas tõi üks vastaja välja, räägiti hästi pealiskaudselt (R8) ning teine ütles, et kolme aasta peale oli

kaks tundi, kus räägiti natuke rahatarkusest (R7). „Gümnaasiumis on küll seda rahatarkuse teemat puudutatud juriidika tunnis, aga see oli valikaine. Aga üldiselt pigem ei räägitud mujal ainetes sellest“ (R5). Samas tõi VNL ekspert välja, et tema arvates pööratakse koolides palju tähelepanu finantskirjaoskusele. Ta käib ise ka tihti andmas loenguid koolides. Küll aga tõi ta välja, et tihti gümnaasiumi klassi noor ei oska seda infot veel tegeliku eluga seostada ja kui päriselt kolitakse vanemate juurest ära siis on info meelest läinud.

Uuriti ka palju sõprade tuttavatega arutatakse rahast, siis enamus vastuseid oli, et ei arutata (R7, R8, R9) või kui arutatakse siis pigem vabade töökohtade üle (R1). Samas ütles üks respondent, et tema oma sõpradega arutab küll (R5).

Arutan suhteliselt tihti ikka, just nagu teiste noortega. Ja tihti tuleb meil teemaks see, et meie vanemad ei ole meile tegelikult õpetanud seda, et kuidas hakkama saada või kuidas arveid maksta ja rahaga ümber käia nii, et saaks normaalselt elada ka. (R5)

Ka JMK ekspert ütles, et võiks ju eeldada, et lapsed saavad oma teadmised vanematelt, kuid tihti see nii pole. Samuti puudub osadel nooretel vanemad, kes oleksid olnud eeskujuks. Teinekord võib vanemlik eeskuju mõjuda isegi halvasti, kui elatakse üle oma võimete ning peres on suured majandusraskused.

Autor küsis, kuhu pöörduda, kui on tekkinud majandusprobleemid. Kuus respondent (R1, R3, R5, R7, R8, R9) ütlesid, et esmalt pöörduks abi saamiseks pere poole. Samas üks (R3) tõi välja, et majandusprobleemide korral müüks maha kinnisvara. Neli respondent vastasid, et pöörduks panga poole (R2, R5, R7, R9) kellest üks lisas, et võib olla ka Maksu- ja Tolliametisse minna (R2) ning üks lisas veel, et küsiks nõu tuttavalt (R6). Kaks respondent (R4, R6) tõi välja, et abi saamiseks pöörduksid kohalikku omavalitsusse. „Omavalitsustes sai kunagi sotsiaaltöötaja kaudu toimetulekut, äkki sinna pöörduda“ (R4). Üks ütles (R1), et pöörduks töötukassasse või Johannes Mihkelsoni Keskusesse. R3 ja R8 ei osanud välja tuua ühtegi kohta, peale pere, kuhu abi saamiseks pöörduda. JMK ekspert ütles, et taolisi olukordi, kus inimene ei tea, kuhu abi saamiseks pöörduda esineb üsna tihti. Teisalt tõi välja ka selle, et inimestel pole julgust ja motivatsiooni oma muredega tegeleda. Tihti tuntakse häbi ja lootusetuse tunnet. VLN

ekspert ütles, et otseselt tema oma klientidel pole tunnetanud ebapiisavat info omamist, vaid pigem ikka inimese motivatsiooni ja vastutustunnet oma majandusliku olukorraga tegelemiseks.

Info saamiseks toodi samuti välja erinevaid kanaleid. Peamiseks peeti internetti ja sotsiaalmeediat, seda ütles neli vastanut (R2, R5, R7, R8). Samas kolm (R4, R6, R9) ütlesid, et nemad küsiks infolt tuttavalt ning kaks (R1, R3) uuriks oma perelt. Üks respondent ütles, et tema uuriks tuttavalt või panga kodulehelt, kuid sotsiaalmeedias jagatavat infot ta ei usu (R9). VLN eksperdi sõnul on infot tänapäeval väga palju ning see, kes ennast ise selles valdkonnas harida tahab, leiaks selle.

Minu meelest räägitakse pragu nii palju rahatarkusest igal tasemel. Facebookid on täis, Instagrammid on täis, koolides käiakse, kirjutatakse. Aga kui inimene lihtsalt ei tunne huvi, mõnel lihtsalt ei ole seda tausta, et oma rahakasutuse vastu huvi tunda. Kel on huvi, see leiab ka infokanalid. (VLN)

Viimase küsimusena küsiti, millistest koolitustest oleks huvitatud. Kolm respondenti ütlesid, et sooviksid koolitusi igapäevaste raha asjade korraldamisest, säästmisest, kogumisest ja kuidas paremini majanduslikult hakkama saada (R5, R8, R9). Üks vastaja soovis rohkem teada laenudest, milliseid tasuks võtta ja kuidas arvutada protsente ja tegelikku tagasimakstavat summat (R7). „Mind koolitustest huvitaks midagi ettevõtlusega seonduvat ja *star-upid*“ (R1). Kolm tõid välja investeerimise (R4, R6, R9). Kaks respondenti ütlesid, et nemad ise saavad oma asjadega hakkama, aga arvasid, et noortele, kes iseseisvat elu alles alustavad võiksid need koolitused kasulikud olla (R2, R3). Nii respondendid kui ka JMK ekspert ütlesid, et koolitused peaksid olema tasuta, et kõikidel oleks võimalik nendes osaleda.

Nii VLN kui ka JMK ekspert tõid välja, et oluline on rahatarkuse õpetamine koolides, kuid oluline oleks ka harida noori, kes on oma elu peal ning loovad peret. Lisaks ütles JMK ekspert, et oluline on leida üle inimese sisemine motivatsioon ning siis on kergem talle seletada õppimise vajalikkust.

Minu meelest on väga oluline teha sellised koolitusi, mingit majandusõpet, näiteks nooretele peredele või tudengitele, kui nad lähevad kodust välja omaette elama. See

sihtrühm, kes hakkab alles elama omaette ja omaette leibkonnas, et nemad saaks tugeva põhja alla, kuidas oma raha asju korraldada. (VNL)

Täiesti võiks teha eraldi noortele sellist eelarvepidamisest kuni investeerimise ABC-ni välja. Seal olekski oluline õpetada, kuidas elementaarseid sellised rahaga seonduvaid otsuseid või valikuid teha. /.../ Need koolitused ja loengud peaksid olema kindlasti tasuta, et kõigil, kellel huvi, oleks ka võimalik neist osa võtta. (JMK)

Intervjuude põhjal saab öelda, et infot rahatarkuse kohta saadakse peamiselt ajakirjandusest ja internetist. Äsja kooli lõpetanud vastajad küll tõdesid, et koolist saadud rahatarkus on väga minimaalne või lausa olematu. Enamus intervjuueeritavaid oskasid nimetada asutusi, kuhu pöörduda kui on tekkinud majandusraskused. Samuti tuli välja, et nii mõnigi oleks finantsteemalistest koolitustest huvitatud.

2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud

Käesolevas peatükis tuuakse välja olulisem, mis uuringu käigus selgus ning seotakse see teooriaga. Lähtudes uuringu tulemustest tehakse ettepanekud Johannes Mihkelsoni Keskusele.

Leitud on seoseid hariduse ja finantskirjaoskuse vahel ehk mida kõrgem on haridustase, seda parem on ka inimese rahatarkus (Almenberg & Säve-Söderbergh, 2011, lk 590). Käesolevas uurimistöös ei esinenud suuri erinevusi vastajate haridustaseme ja finantskirjaoskuse vahel. Küll aga võis märgata ühe kõrgharidusega vastanu paremaid käitumismustreid seoses finantsteemadega.

Horska jt on välja toonud, et maapiirkonnas elavatel inimestel on kehvem juurdepääs finantsteenustele ja -haridusele ning samuti võib esineda rohkem negatiivset suhtumist rahasse (Horska *et al.*, 2013, lk 29). Käesoleva uurimistöökäigus ei tulnud esile erinevusi maal ja linnas elavate vastajate vahel.

Uuringus selgus, et inimesed, kes kasutavad rohkem finantsteenuseid on ka finantsalased teadmised paremad (Klapper *et al.*, 2015, lk 4). Käesolevas uuringus selgus, et kõik vastajad kasutavad arvelduskontot ning vaid kahel vastajal ongi arvelduskonto ainus

finantsteenuseid, mida kasutavad. Kõik teised kasutavad lisaks arvelduskontole veel vähemalt ühte teenust. Seega antud juhul finantsteenuseid/tooteid kasutatakse, kuid kohati tagasihoidlikud vastused võivad viidata sellele, et inimestel pole teada, mis teenuseid on võimalik kasutada. Teiselt võib selle taga olla teadmatus ja hirm, et mis erinevate finantsteenuste ja toodete kasutamisega kaasneda võib.

Üldiselt peavad vastajad oma majanduslikku olukorda rahuldavaks. Samas oli ka neid, kes ütlesid, et pole oma hetkeolukorraga rahul, kuna puudub töö ja rahaline stabiilsus. Samas Eesti elanike seas läbi viidud uuringus selgus, et küsitletutest inimestest pooled muretsevad, kuidas katta oma elamiskulud (Saar Poll OÜ, 2015, lk 36). Käesolevas uurimistöös leidis samuti kinnitust, et inimestel esineb hirmu ja ebaselgust tuleviku osas, seda eriti seetõttu, et Euroopas on sõda.

PISA uuringus selgus, et kodus raha asjade arutamine on tähtis ning õpetab lapsi ja annab neile vajaliku teadmised rahatarkusest (Riitsalu, 2020, lk 22). Käesolevas uuringus selgus, et osalenud arutavad kodus raha teemadel. Olenevalt siis kas vanematega, kui vastaja on noor ja elab vanematega koos, või siis elukaasalase/abikaasaga. Samuti tuli välja, et arutatakse ka täiskasvanud lastega, kelle finantstadmised on suuremad. Ka Eesti Võlanõustajate Liidu eksperdiintervjuus öeldi, et tihti on võlanõustamisteenusele tulnud klient varjanud oma majanduslikku olukorda lähedaste eest, kuna ei julgeta rääkida oma rahalistest muredest. Antud respondentide puhul seda välja ei tulnud ning pigem ollakse aldid arutama pereringis raha teemasid.

Säästmiskäitumise uuringus selgus, et pikaajaliste rahaliste plaanide tegemine on oluline ning aitab inimestel paremini majanduslikult hakkama saada (Nestor *et al.*, 2013, lk 53). Seda rõhutas ka ekspertintervjuus Eesti Võlanõustajate Liidu liige, et pere-eelarve ja rahaliste plaanide tegemine on väga oluline. Pere-eelarve koostamise töid välja ainult kaks vastanud. Pigem jäid kõlma mõtted, et pannakse võimalusel raha kõrvale, kuid alati see pole järjepidev. Finantskirjaoskuse uuringus selgus ka, et lisaks rahaliste plaanide tegemisele on olulised ka säästmisharjumused. (Saar Poll OÜ, 2015, lk 38–39) Säästetakse pigem mustadeks päevadeks. Keegi vastanutest ei toonud välja, et säästavad raha mingi kindla eesmärgiga, pigem lihtsalt kindlustada olukorda, kui peaks tulema ootamatu väljaminek. Seega pole antud respondentide rahaliste plaanide tegemine ja

säästmisharjumused head, kunas säästmine võiks olla järjepidev ja kindel. Kuid samas on positiivne, et paljudel on olemas siiski mingi rahaline tagavara.

Eesti elanike seas läbi viidud finantskäitumise ja tarbimiseharjumuste uuringus selgus, et osadel leibkondandel puuduvad rahalised vahendid kui nende sissetulekud peaksid ootamatult lõppema või vähenema (Meriküll & Rõõm, 2016, lk 75). Seega kui uuriti vastajatelt, kui kaua saaksid nemad hakkama, kui sissetulekud peaksid täiesti kaduma ning selgus, et vastused jagunevad täpselt kolmeks. Üheksast vastajast kolm ei saaks üldse hakkama ilma kõrvalise abita, kolm saaks hakkama 1-2 kuus ning kolm 5-6 kuud. Soovituslikult võikski olla inimesel vähemalt kolme kuu püsikulude tagavara (Zirnask, 2016, lk 27). Seega antud uurimistöös selgus, et osadel vastajatel puudub paarikuune rahaline puhver, mis näitab, et nad võivad sattuda majandusraskustesse kui sissetulekud peaksid kaduma. Üldiselt ei teki vastajatel olukordi, kus sissetulekud ei kata väljaminekuid. Samas paar vastajat ütles, et kui selline olukord tekib, siis kasutavad nad raha, mis on kõrvale pandud ehk kasutatakse oma sääste. Arvete õigeaegselt tasuma jätmist pole vastajatel ette tulnud. Üks vastaja küll ütles, et on unustanud maksmata, kuid rahapuuduse tõttu sellist olukorda pole olnud. Seega on oluline, et inimestel oleks paremad säästmisharjumused ning rahaline tagavara, kui nende sissetulekud peaksid ootamatult kaduma.

Finantskirjaoskuse edendamise programmis tuli välja, et vananeva ühiskonna tõttu tuleb igal inimesel mõelda sellele, kuidas pensionieas kindlustada oma majanduslik olukord, et oleks võimalik jätkata sama elustiiliga, millega harjunud. (Rahandusministeerium, 2013, lk 20) Käesolevas uuringus selgus, et intervjuueritid Johannes Mihkelsoni Keskuse kliendid erilist tähelepanu pensionieale ei pööra. Üle poolte vanuses 19-21 vastasid, et omavad pangas teist sammast, kui väga sellesse süvenenud pole. Pensioniea kindlustamiseks toodi välja ka kinnisvara omamist, ühel on see juba olemas ning teine plaanib soetada. Lisaks riiklikule pensionile, loodetakse ka laste ja elukaaslase/abikaasa abile. Seega puudub enamikel intervjuueritavatel kindel nägemus pensionieast. Noorematel võib see olla sellest, et pensioniiga on nii kaugel, et antud ajal mõeldakse kuidas hetkeolukorraga toime tulla ja elujärge parandada. Samas vanematel vastajatel võivad olla puudu teadmised, kuidas pensioniiga rahaliselt paremini kindlustada. Üks vastaja ütles, et tema kogub pensioniraha oma tavalisele arvelduskontole, kuid samas pole

see väga mõistlik, kuna raha väärtus ajas langeb. Seega pensioni planeerimisega ja sellele mõtlemisega pigem vastajad ei tegele. Loodetakse riiklikule pensionile või ei mõelda üldse veel pensionieast.

Rahatarkuse edendamiseks on loodud mitmeid erinevaid võimalusi (Rahandusministeerium, 2021, lk 8). Antud uuringu käigus selgus, et kõige enam saavad vastajad infot ajakirjandusest ja internetist. Nooremate vastajate seas toodi välja ka erinevaid sotsiaalmeedia platvorme- Facebooki Kogumispäeviku grupp, Instagram ning samuti ka televisiooni rahatarkuse saade. Samas oli ka vastajaid, kes ei ole puutunud mitte mingit kanalit pidi rahatarkuse teemadega kokku ning vaid üks vastaja ei tunne selle järgi ka vajadust. Seega antud intervjuudes osalenud inimesed tegelevad pigem vähe oma rahatarkuse suurendamisega. Mitte ühelgi rahatarkuse edendamiseks loodud üritusel pole keegi käinud ning keegi ei nimetanud ka ühtegi sellealast raamatut.

Oluline on õpetada koolides lastele rahatarkust, kuna see tagaks juurdepääsu ka nende õpilasteni, kes muidu selle teemaga kokku ei puutu. Samuti annaks see õpilastele teadmised enne, kui nad peavad suuri olulisi finantsotsuseid tegema. (Lusardi, 2019, lk 6) Käesoleva uurimustöö noored vastajad aga väitsid, et koolis oli rahatarkuse õpetamine minimaalne või olematu. Samas tõi ekspertintervjuus Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liige välja, et koolides räägitakse palju rahatarkusest, aga noor ei oska seda infot seostada. Käesolevas uurimuses selgus, et noored ei tunne, et oleksid koolist saanud teadmisi, kuidas oma raha asju paremini korraldada.

Inimestel puuduvad teadmised, kus saada abi ja infot kui on tekkinud majandusraskused (Rahandusministeerium, 2021, lk 15). Käesolevas uuringus vastati, et majandusprobleemide korral pöördusid esmalt pere poole. Austustest, kuhu majandusprobleemide korral abi otsimiseks pöörduda, jäid kõlama pank, Maksu- ja Tolliamet, kohalik omavalitsus, Töötukassa ja Johannes Mihkelsoni Keskus. Tulenevalt sotsiaalhoolekande seadusest (2015) on kohalikul omavalitsusel kohustus pakkuda teenuseid, milleks üks on võlanõustamisteenus. Majandusprobleemide korral abi küsimist kohalikest omavalitsusest nimetati vaid kahel korral, mis näitab, et inimesed ei ole väga teadlikud nendest teenustest ja võimalustest. Samas esines ka olukord, kus vastaja ei osanud nimetada mitte ühtegi asutust, kuhu majandus muredega pöörduda. Ekspertintervjuus Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajaga tuli samuti välja, et ette tuleb

olukordi, kus inimene ei teagi, kust saada abi, et oma majandusprobleeme lahendada. Seega proovivad intervjueeritavad majanduslike probleemide korral esmalt saada abi oma pereringist ning siis otsida abi väljastpoolt.

Rahatarkuse edendamiseks, info ning teadmiste jagamisega tegeletakse nii era- kui riigisektoris (Rahandusministeerium, 2021, lk 13). Samuti tõi Eesti Võlanõustajate Liidu liige välja, et infot finantsteemadel on väga palju, inimesel peab vaid endal olema huvi ja tahe oma teadmisi suurendada. Informatsiooni saamiseks usaldaks aga antud uuringu vastajad pigem oma perekonda ja tuttavaid. Samas toodi ka välja, et kasutaks internetti ning otsiks infot sealt. Internetti kasutades jõutakse ilmselt õigetele lehekülgedele, kust saadakse kasulikku infot. Kuigi väga teadlikult oma rahatarkuse edendamiseks ei tegeleta, siis võib öelda, et info saamise ja otsimisega hätta ei jääda.

Inimeste finantskirjaoskuse taset on võimalik paremaks muuta ennetustööga, et nad ei satuks majandusraskustesse. Oluline on pakkuda võimalusi selleks (Hendrikson, 2014, lk 70). Koolitamise ja koolituse vajalikkusega nõustusid kõik intervjueeritavad. Kaks neist ütles, et nemad ise küll ei tunne vajadust nende järel, aga leidsid, et noortele oleksid need vajalikud. Ülejäänud vastajad olid huvitatud igapäevaste raha asjade koolitusest, investeerimisest, ettevõtlusest. Seega on näha, et huvi finantsteemade kohta on olemas ning soov neis osaleda samuti. Ka mõlemad ekspertintervjuus osalenud leidsid, et noortele ellu astuvatele inimeste harimine nendel teemadel on vajalik. Käesolevas uurimistöös tuli samuti välja, et ennetustöö on oluline ning huvi finantsteemade osas on olemas.

Uuringutulemustest lähtuvalt teeb autor ettepanekud Johannes Mihkelsoni Keskusele:

- Nooretele, kes alustavad iseseisvalt eraldi leibkonnas elamist, tuleks pakkuda koolitusi, mis annaks neile baasteadmised rahatarkusest.
- Igas vanuses inimestele pakkuda koolitusi, mis hõlmaksid endast säästmist, raha planeerimist ja pensioniea kindlustamist.
- Teha koostööd krediitiasutustega, et korraldada teabepäevi tõstmaks inimeste arusaamasid erinevatest finantsteenustest ja toodetest.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et uurimisküsimus sai vastuse ning selgus, et antud uuringus osalenud inimeste finantsalane käitumine on üldjoontes heal tasemel. Küll aga rohkem

tähelepanu vajaksid pensioni planeerimine, säästmisharjumused, sh rahalise tagavara omamine ning rahatarkuse edendamine. Positiivne on asjaolu, et enamusel oli huvi rahatarkuse edendamise osas.

KOKKUVÕTE

Lõputöö autor pidas antud teemat oluliseks, kuna finantskirjaoskus on tänapäeva ühiskonnas muutumas aina olulisemaks. Pidevalt uuenevas ja võimaluste rohkes finantsmaailmas on oluline, et inimesel oleksid teadmised, kuidas teha õigeid finantsalaseid valikuid. Õiged ja kaalutletud otsused ennetavad majandusraskustesse sattumist ning vaesust.

Töö teoreetilises osas andis autor kirjandusliku ülevaate finantskirjaoskusest ning seda mõjutavatest teguritest. Toodi välja ka finantskirjaoskuse mõju ning selle edendamise vajalikkus. Samuti meetmed, mida on juba kasutusele võetud, et inimeste finantskirjaoskust paremaks muuta. Puudulik rahatarkus ja halvad valikud võivad tekitada inimestele majandusraskusi. Sellega seoses anti ülevaade, milliseid abistamismeetmeid on Eestis, et aidata majandusraskustes inimesi.

Lõputöö empiirilises osas tutvustati Johannes Mihkelsoni Keskuse klientide seas läbi viidud kvalitatiivset uuringut. Uuringus osales üheksa klienti, kellega viidi läbi poolstruktureeritud intervjuu. Lisaks tehti kaks eksperdiintervjuud Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liikmega ning Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajaga.

Uuringus selgus, et antud intervjuudes osalenute inimeste suhtumine ja käitumine finantsteemadesse on tagasihoidlik ning pigem ettevaatlik. Peamiseks finantsteenuseks, mida kõik vastajad kasutavad on arvelduskonto. Positiivsena saab välja tuua selle, et vastajad on aktiivsed pereringis finantsteemade arutajad. Samuti tekkinud majandusprobleemide korral palutakse abi esmalt perelt.

Murekohaks võivad olla inimeste säästmisharjumused ja rahaliste plaanide tegemine. Uuringu tulemustest selgus, et nendele teemadele väga ei keskenduta, kuigi säästmise vajalikkust toodi küll esile. Uuringu tulemustest selgus, et vähe tähelepanu saab investeerimine pensionieaks, kuid vananevas ühiskonnas on see väga oluline ja tähelepanu vajav teema. Veel selgus, et rahatarkuse edendamisega tegeletakse

pealiskaudselt, loetakse ajakirjandusest või otsitakse internetist informatsiooni. Nooremate vastajate sõnul pööratakse koolis rahatarkusele vähe tähelepanu ning mingeid suuri teadmisi sealt ei saada. Pigem on see pealiskaudne ja napp.

Positiivsena saab välja tuua, et enamikel oli huvi finantskirjaoskuse edendamise koolitustest. Nooremad vastajad soovisid paremaid teadmisi igapäevastest rahaasjade korraldamisest ning huvi oleks ka ettevõtlus, investeerimise ja laenude osas.

Antud uurimistöö küsimus sai vastuse ning selgus, et osalenute finantsalased käitumisharjumused on heal tasemel ehk käitumine on pigem läbi mõeldud ning jälgitakse oma rahalist olukorda. Vastajate seas läbis tendents, et pigem loobutakse teenuse tarbimisest või piiratakse seda, kui kasutatakse mõtlematult kõrvalist abi. Küll aga vajakajäämisi võis märgata pensioni planeerimisel ning säästmise ja rahalise tagavara omamisel. Vastajad avaldasid soovi osaleda erinevatel finantsteemalistel üritustel. See on positiivne, et respondentidel on huvi selle valdkonna vastu ja nad soovivad ennast nendel teemadel täiendada.

Kokkuvõtteks võib öelda, et antud lõputöö eesmärk sai täidetud ning uurimisküsimus sai vastuse. Kuna rahatarkus ja selle edendamine on ühiskonnas olulised, soovitab autor seda teemat ka edaspidi uurida. Näiteks uurida, kuidas muutub klientide finantskäitumine pärast rahatarkuse teemalistel koolitustel ja teabepäevadel osalemist. Autor soovib tänada Johannes Mihkelsoni Keskust, Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liiget, intervjuudes osalenud inimesi ning oma juhendajat Anne Rähni meeldiva koostöö eest.

VIIDATUD ALLIKAD

- Almenberg, J., & Säve-Söderbergh, J. (2011). Financial literacy and retirement planning in Sweden. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 585–598. <https://doi.org/10.1017/S1474747211000497>
- Alumäe, T., Tilk, O., & Asadullah. (2018). Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. In K. Muischnek & K. Müürisep (Eds.), *Human Language Technologies – the Baltic Perspective. Proceedings of the 8th International Conference, Baltic HLT 2018* (pp. 1–8). ISO Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-912-6-1>
- Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE). Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
- Capuano, A., & Ramsay, I. (2011). What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics. *University of Melbourne Legal Studies Research Paper*, No. 540. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1793502>
- Civitta Eesti AS. (2020). *Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides*. Rahandusministeerium. https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/finantskirjaoskuse_kujundamise_voimaluste_analuus_lopparuanne_0.pdf?download=1
- Garcia-Santillan, A., Moreno-Garcia, E., & Molchanova, V. S. (2017). Education and Knowledge in the Use of Financial Products and Services in Bachelor's Degree Students. *European Journal of Contemporary Education* 6(3), 530–541. <https://doi.org/10.13187/ejced.2017.3.530>
- Hastings, J. S., Madrian, B. C., & Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial Literacy, financial education and economic outcomes. *Annual Review of Economics*, 5(1), 347–373. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807>

- Hendrikson, S. (2014). *Ülevõlgnevus ja võlavabastusturism Euroopa piiriüleses maksejõumenetluses* [Magistritöö, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42946>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Medicina.
- Horska, E., Szafransk, M., Matysik-Peljas, R. (2013). Knowledge and financial skills as the factors determining the financial exclusion process of rural dwellers in Poland. *Agric. Econ. – Czech*, 59, 29-37. <https://doi.org/10.17221/9/2012-AGRICECON>
- Jakobsoo, K. (2014). *Tudengite rahanduspädevuse hindamine ja analüüs Tallina Tehnikaülikooli ehitusteaduskonna näitel* [Magistritöö, Tallinna Tehnikaülikool]. Digikogu. <https://digikogu.taltech.ee/et/Item/809a36f4-70ba-4669-b017-ec6e2c34ead9>
- Johannes Mihkelsoni Keskus. (2009). *Mittetulundusühingu "Johannes Mihkelsoni Keskuse" põhikiri*. https://www.jmk.ee/wp-content/uploads/2021/02/pohikiri_JMK-2.pdf
- Johannes Mihkelsoni Keskus. (2017). *Johannes Mihkelsoni Keskusest*. <https://www.jmk.ee/keskusest-2/>
- Johannes Mihkelsoni Keskus. (2021a). *Arengukava 2021–2026* [Avaldamata allikas].
- Johannes Mihkelsoni Keskus. (2021b). *Tööotsingukoolituse õppekava*. <https://www.jmk.ee/wp-content/uploads/2021/09/jmk-tootsinguoppekava-2021-09-28.pdf>
- Johannes Mihkelsoni Keskus. (s. a.). *Õppekorraldus*. <https://www.jmk.ee/wp-content/uploads/2021/09/jmk-oppekorralduse-alused.pdf>
- Klapper, L., Lusardi, A., & Oudheusden, P. (2015). *Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey*. <https://www.bbvaedufin.com/en/publicacion/financial-literacy-around-the-world-insights-from-the-standard-poors-ratings-services-global-financial-literacy-survey/>
- Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. (1993). *Riigi Teataja I*, 37, 558; *Riigi Teataja I*, 25.06.2021, 8. <https://www.riigiteataja.ee/akt/126032013006?leiaKehtiv>
- Laanoja, I. (2015). *Hüpoteekkrediidi regulatsioonist finantskriisi ja Eesti majanduskriisi valguses*. [Magistritöö, Tallinna Tehnikaülikool]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/60066>

- Laherand, M.-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Sulesepp. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/68249>
- Lusardi, A. (2019). Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 155, Article 1. <https://doi.org/10.1186/s41937-019-0027-5>
- Made, T. (2014). *Vananedes rikkaks. Mõtteid pensioniportfelli koostamiseks*. Tallinn: Flagella OÜ.
- Maksu- ja Tolliamet. (2021, 1. november). *Võladiinaamika 2017–2021* [andmebaas]. <https://ncfailid.emta.ee/index.php/s/PLGAmx79RyeJ7Pz>
- Martin, A., Markhvida, M., Hallegatte, S., & Walsh, B. (2020). Socio-Economic Impacts of COVID-19 on Household Consumption and Poverty. *Economics of Disasters and Climate Change*, 4, 453–479. <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00070-3>
- Meriküll, J., & Rõõm, T. (2016). Eesti leibkondade varad, kohustused ja jõukus: leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringu tulemused. *Eesti Panga Teemapaberid*, 1. <https://www.eestipank.ee/publikatsioonid/teemapaberid/2016/12016-jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-varad-kohustused-ja-joukus-leibkondade>
- Mihelson, M. (2014). Finantsteenuste kasutamisharjumused noorte seas ja minuraha.ee teavituskampaani vastuvõtt [Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42276>
- Nestor, M., Rell, M., Tints, P., & Jürgenson, A. (2013). Säästmisega seotud käitumuslikud aspektid ja eestlaste säästmiskäitumise mõjutamise võimalused. Poliitikauuringute Keskus Praxis. <https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2013-Saastmise-kaitumuslikud-aspektid-ja-saastmiskaitumise-mojutamine.pdf>
- OECD INFE. (2011). *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy*. Paris: OECD. <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>
- OECD. (2016). *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*. <https://www.oecd.org/finance/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm>

- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42, 533–544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Rahandusministeerium. (2013). *Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020*. https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf
- Rahandusministeerium. (2021). *Rahatark Eesti: Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030*. https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_rahataarkuse_edendamise_strateegia_aastateks_20212030_0.pdf
- Rahman, S. (2017). The Advantages and Disadvantages of Using Qualitative and Quantitative Approaches and Methods in Language “Testing and Assessment” Research: A Literature Review. *Journal of Education and Learning*, 6(1), 102–112. <https://doi.org/10.5539/jel.v6n1p102>
- Ramsay, I. (2012). Between Neo-Liberalism and the Social Market: Approaches to Debt Adjustment and Consumer Insolvency in the EU. *Journal of Consumer Policy*, 35(14), 421–441. <https://doi.org/10.1007/s10603-012-9210-0>
- Riitsalu, L. (2020). *Eesti õpilaste tulemused PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringus*. SA Innove. <https://harno.ee/sites/default/files/documents/2021-02/PISA-2018-FIN-RAPORT.pdf>
- SA Kutsekoda. (2017). *Kutsestandardid: Võlanõustaja, tase 6*. <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/10665188>
- Saar Poll OÜ. (2015). *Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas*. https://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Finantskirjaoskus_2015_ARUANNE_FINALL.pdf
- Sevim, N., Temizel, F., & Sayilir, Ö. (2012). The effects of financial literacy on the borrowing behaviour of Turkish financial consumers. *International Journal of Consumer Studies*, 36(5), 573–579. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01123.x>

- Sinisaar, H., & Luide, U. (2021). Eesti inimeste toetamine majandusliku olukorra muutumisel. *Sotsiaaltöö*, 1, 10–20.
- Sotsiaalhoolekande seadus. (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 5; *Riigi Teataja I*, 28.04.2022, 9. <https://www.riigiteataja.ee/akt/128042022009?leiaKehtiv>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2020). *Võlanõustamisteenuse kvaliteedijuhis*. https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaalteenused/Kvaliteet/volanoustamisteenuse_kvaliteedijuhis.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2016). *Heaolu arengukava 2016–2023*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/heaolu_arengukava_eelnou_0.docx
- Sotsiaalseadustiku üldosa seadus. (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 3; *Riigi Teataja I*, 28.04.2022, 7. <https://www.riigiteataja.ee/akt/128042022007?leiaKehtiv>
- Zirnask, V. (2016). *Finantsaubits*. Finantsinspeksioon. <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:130758>
- Turu-uuringute AS. (2014). *Finantsteenused teadlikkus ning kasutamine*. <https://fi.ee/et/publikatsioonid/finantsteenuste-kasutamise-ja-tarbijate-teadlikkuse-uuring-2014>
- Turu-uuringute AS. (2019). *Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring*. Rahandusministeerium. https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf?download=1
- Veeret, D. (2014). *Eesti elanike finantskäitumist mõjutavad tegurid tarmis- ja kiiralaenude võtmise näitel perioodil 2006-2012*. [Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/44262>
- Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/36419>
- Xiao, J. J., Chen, C., & Chen, F. (2013). Consumer Financial Capability and Financial Satisfaction. *Social Indicators Research*, 118, 415–432. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0414-8>

Lisa 1. Intervjuu kavandamine

Küsimus	Allikas
Kui vana Te olete?	Autori koostatud
Milline on Teie haridus?	Almenberg & Säve-Söderbergh, 2011, lk 590
Kas Te elate linnas või maa-asulas?	Horska <i>et al.</i> , 2013, lk 29
Nimetage finantsteenuseid, mida teate ja mida ise kasutate?	Klapper <i>et al.</i> , 2015, lk 4
Kuidas hindate oma majanduslikku olukorda ja mil määral muretsete majandusliku hakkama saamise pärast?	Autori koostatud
Kui tihti arutate kodus rahaga seonduvaid teemasid?	Riitsalu, 2020, lk 22
Kuidas planeerite oma sissetulekuid ja väljaminekuid?	Rahandusministeerium, 2021, lk 13 Nestor <i>et al.</i> , 2013, lk 53
Millised on teie säästmisharjumused?	Saar Poll OÜ, 2015, lk 38–39
Kui teie sissetulekud peaksid kaduma, siis kui kaua saakiste hakkama ilma kõrvalise abita?	Meriküll & Rõõm, 2016, lk 75
Kui tihti on ette tulnud olukordi, kus teie sissetulekud ei kata väljaminekuid?	Meriküll & Rõõm, 2016, lk 75
Kui sageli esineb olukordi, kus arved jäävad õigeaegselt tasumata?	Meriküll & Rõõm, 2016, lk 75
Kuidas valmistute pensionieaks ning kust soovite pensionieas rahalist abi saada?	Rahandusministeerium, 2021, lk 20
Kui sageli olete osalenud finantsteemalistel üritustel, lugenud selle alast kirjandust või muud moodi ennast selles valdkonnas harinud?	Rahandusministeerium, 2021, lk 8
Kuhu te pöördusite, kui on tekkinud majandusprobleemid?	Sinisaar & Luide, 2021, lk 15
Kust saate infot finantsteemade kohta?	Rahandusministeerium, 2021, lk 15
Millistest Johannes Mikhelsoni Keskuse poolt korraldatud koolitustest/loengutest oleksite huvitatud, et oma rahatarkuse teadmisi suurendada?	Hendrikson, 2014, lk 70

Lisa 2. Intervjuu küsimused

I ÜLDANDMED

1. Kui vana Te olete?
2. Milline on Teie haridus?
3. Kas Te elate linnas või maa-asulas?

II FINANTSALANE KÄITUMINE

4. Nimetage finantsteenused, mida teate ja mida ise kasutate?
5. Kuidas hindate oma majanduslikku olukorda ja mil määral muretsete majandusliku hakkama saamise pärast?
6. Kui tihti ja kellega arutate kodus rahaga seonduvaid teemasid?
7. Kuidas planeerite oma rahalisi sissetulekuid ja väljaminekuid?
8. Millised on Teie säästmisharjumused?
9. Kui Teie sissetulekud peaksid kaduma, siis kui kaua saaksite hakkama ilma kõrvalise abita?
10. Kui tihti on ette tulnud olukordi, kus teie sissetulekud ei kata väljaminekuid? Kuidas olete leidnud vajaminevad ressursid?
11. Kui sageli esineb olukordi, kus arved jäävad õigeaegselt tasumata?
12. Kuidas valmistute pensionieaks ning kust soovite pensionieas rahalist abi saada?

III RAHATARKUSE EDENDAMINE

13. Kui sageli olete osalenud finantsteemalistel üritustel, lugenud selle alast kirjandust või muud moodi ennast selles valdkonnas harinud?
14. Kuhu te pöörduksite, kui on tekkinud majandusprobleemid?
15. Kust saate infot finantsteemade kohta?
16. Millistest Johannes Mihkelsoni Keskuse poolt korraldatud koolitustest/loengutest oleksite huvitatud, et oma rahatarkust suurendada?

Lisa 3. Ekspertintervjuude küsimused

Johannes Mihkelsoni Keskuse töötajale suunatud küsimused

1. Kes on Teie arvates inimene, kes kõige enam satub majandusraskustesse?
2. Milline on Teie arvates klientide suhtumine rahasse ja finantsteemadesse?
3. Milliseid probleeme on kliendid esile toonud finantsalastel teemadel?
4. Milliseid meetmeid tuleks kasutusele võtta rahatarkuse tõstmiseks ja mida on valmis teie organisatsioon vastu võtma?
5. Milline klient on valmis koolitust vastu võtma ja kuidas motiveerida seda klienti kes ei soovi?

Eesti Võlanõustajate Liidu juhatuse liikmele suunatud küsimused

1. Kirjeldage oma tüüpilist klienti, kes satub Teie juurde võlanõustamisteenusele?
2. Millised on peamised põhjused, miks inimestel tekivad majandusprobleemid?
3. Milliseid ennetusmeetmeid peate Teie kõige sobivamaks majandusraskuste ärahoidmiseks?
4. Mis põhjustel esineb olukordi, kus inimesed jõuavad liiga hilja võlanõustaja juurde?
5. Milliseid meetmeid tuleks kasutusele võtta, et inimeste rahatarkust tõsta?

SUMMARY

CLIENTS' FINANCIAL WISDOM AND THE NEED FOR ITS IMPROVEMENT ON THE EXAMPLE OF JOHANNES MIHKELSON CENTER

Gerli Turm

Financial literacy is nowadays more and more important since knowledge and right decisions help people to manage their finances better. Earlier studies have shown that people's financial behaviour isn't always rational and may result in financial difficulties.

The aim of this study was to find out what are the attitudes of the clients of Johannes Mihkelson Center towards financial wisdom, how they financially behave. Another aim was to find out whether its clients need financial training and to propose ways to improve their knowledge. Based on the aim of this research following research question was raised: What is the financial behaviour and attitude towards financial wisdom among clients of Johannes Mihkelson Center and what are their expectations on how to improve financial literacy?

In theoretical part of this study an overview of financial wisdom and its improvement was given. In addition, it was described how financial behaviour and consumption habits effect coping in everyday life and what measures to use when people experience financial difficulties. In a rapidly changing society there are so many financial products available that one needs good knowledge on how to use them. Also, since population is aging, it's important to know how to make long-term financial plans for the retirement years.

The empirical part of the study described the method and the results. To collect data, half-structured interview method was used. Nine clients of Johannes Mihkelson Center were interviewed. Also, member of the board of Debt Counselling Service and an employee of Johannes Mihkelson Center were interviewed. All interviews were done over the phone on 22.03.2022 – 28.03.2022, lasting about 30 minutes on average. To provide anonymity,

all respondents were coded with letter R and a number. All interviews were recorded so that they could be later transcribed. Qualitative analysis was used to create connections between the results and theory and to give some practical advice.

No significant differences between the behaviour of the people with lower and higher level of education or respondents living in town or in the countryside were found. All respondents use at least one financial service which is a bank account. In addition, insurances, funded pension and savings account are used and some respondents have done some investments. Generally, respondents consider their financial situation satisfactory, but some fear what future brings. It was positive to find out that financial issues are discussed with family members, which is important since children learn from their parents. The member of Debt Councelling Service brought out a fact that people having financial difficulties tend to hide it from their family.

It turned out though that respondents don't have a consistent saving habit, they save only when there's some money left. Should there suddenly be problems with cash flow, three respondents would cope 1-2 months, another three for 5-6 months and three respondents claimed they wouldn't manage at all without help from others.

Respondents don't think about securing their retirement years financially or improving financial wisdom. In case of financial difficulties all respondents would turn to their family, but a bank, Tax and Customs Board, local government, Unemployment Insurance Fund and Johannes Mihkelson Center were also mentioned. One of the respondents couldn't name any institution where to get help in case of financial difficulties. Luckily, it turned out that most respondents are interested in courses related to financial issues. During expert interviews it was brought out by both respondents that prevention is very important, especially among younger people since they allegedly don't get necessary knowledge from school.

Considering the results, following prepositions were made to Johannes Mihkelson Center:

- offer the young some courses to provide them with basic financial knowledge;
- offer people at various ages courses on saving, money planning and retirement plans;
- cooperate with credit institutions to raise financial awareness among clients.

To sum up, participants' financial behaviour is at a good level but they should focus more on saving, insuring their retirement years and having a financial reserve. It's positive that people are interested in improving their financial wisdom, also attending courses and events.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gerli Turm,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Klientide rahatarkus ja selle edendamise vajalikkus Johannes Mihkelsoni Keskuse näitel”, mille juhendaja on Anne Rähn, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gerli Turm

18.05.2022